

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra Historie

**Vývoj školství ve městě Polička v rámci dlouhého
devatenáctého století**

Adam Šrámek

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací *Vývoj školství ve městě Polička v rámci dlouhého 19. století* vypracoval samostatně na základě veškerých pramenů a literatury a ostatních zdrojů, které jsem uvedl v *Seznamu použitých pramenů a literatury*.

V Olomouci dne 21. června 2018

.....

Adam Šrámek

Děkuji doc. PhDr. Michaelu Viktoříkovi, za odbornou pomoc při vedení diplomové práce, zejména v otázce sekundární literatury ke zvolenému tématu a otázce dobových reálií.

Dále taktěž Mgr. Stanislavu Konečnému za jeho neúnavné zásobování mé osoby archivními materiály.

Obsah

Úvod	6
O použitých pramenech a literatuře.....	7
Použitá sekundární literatura	7
Použité prameny	10
Dosavadní publikace ohledně školství v Poličce a využití pramenů	12
Představení města	13
Významní učitelé na poličských školách	14
Kultura a společnost v českých zemích 19. století	16
Obecný vývoj školství v českých zemích	17
Vývoj základního školství	17
Vývoj vzdělání a přípravy učitelů	21
Vývoj poličských škol	23
Poličská škola triviální a hlavní	23
Vývoj od tereziánských reforem po rok 1841	23
Učitelské poměry	24
Výuka	24
Poličská hlavní a podreálná škola chlapecká	25
Události let 1849-1855	25
Učitelé a výuka	25
Významný rok 1861	26
Poličská obecná a měšťanská škola chlapecká	27
Proměna školy po Hasnerových reformách	27
Změny ve výuce	27
Poličská triviální škola dívčí	28
Situace po roce 1841	28
Poličská obecná a měšťanská škola dívčí	29
Proměny školy po Hasnerových reformách	29
Výuka a učitelé	29
Založení dívčí školy měšťanské	30
Dodatek k obecným a měšťanským školám dívčím a chlapeckým	31
Učitelský ústav	31
Založení instituce	31
Učitelé nové školy	33
Žáci	33
Učivo	34

Ubytování, stipendia a případ Antonína Krásy	35
O ukončení výuky na ústavu	36
Veřejná činnost učitelů mimo školní zařízení.....	37
Závěr	40
Bibliografie	42
Literatura.....	42
Prameny – tiskovina	43
Prameny – tisk.....	43
Prameny - kroniky	43
Prameny – dokumenty.....	44
Abstrakt	45
Abstrakt v angličtině.....	45
Obrazová příloha	47
Anotace	48

Úvod

19. století bylo jak pro evropský prostor, tak pro české země stoletím v mnohém převratným. Stalo se dějištěm přerodu stavovské společnosti ve společnost občanskou, odehrávaly se v něm změny vládnoucího systému z absolutistického na systém konstituční. Neméně významným se taktéž jeví nástup nacionalismu, s nímž se pojí nastupující snaha lidí dozvědět se více o tom, co znamená být členem tohoto obtížně vymežitelného pojmu národ. Pro naši středoevropskou oblast byl jedním z nejvýznamnějších faktorů právě jazyk. Otázka jazyka coby ukazatele národní příslušnosti a způsobu dorozumívání se státním aparátem se stávala stále palčivější. Institucemi majícími stále význačnější vliv na formování a výuku jazyka pro budoucí příslušníky národa byly školní vzdělávací zařízení.

Právě těmito institucemi bych se chtěl v rámci této diplomové práce zabývat, přesněji řečeno školními ústavami, které vznikly v mém rodném městě Poličce v časovém rozmezí tzv. dlouhého devatenáctého století. Konkrétně to budou Obecná a měšťanská chlapecká škola v Poličce, Národní a střední škola dívčí v Poličce a Učitelského ústavu v Poličce.

Tato práce však nebude zaměřena na prosté faktografické vypisování důležitých dat v průběhu fungování svrchu zmíněných institucí, jejím cílem bude spíše zaznamenávání dopadů a změn ve školství ve vymezeném, více než stoletém, časovém údobí, zkoumání jakým způsobem a za jaký čas byly různé změny a postupy aplikovány v samotných školách na fyzických žácích. Pokud bychom měli tedy nějak konkrétněji zformulovat hlavní otázku či otázky, které se v rámci této práce budeme snažit zodpovědět, zněly by následovně: Jakým způsobem byly změny a postupy navržené vládními orgány zaměřené na výuku a vzdělávání aplikovány na ve svrchu popsanych školních institucích nacházejícím se ve městě Polička? Do jaké míry byly požadavky naplněny? Jaká byla náplň výuky a lišila se tato náplň v souvislosti s tím, jaké byly rozdíly mezi jednotlivými žáky, např.: z pohledu pohlaví, vyznání či jiných faktorů? Další otázkou bude role učitelů ve veřejném životě města. Působili na něj? Pokud ano, pak jakým způsobem?

Pokud bychom měli ve zkratce nastínit, z jakých částí bude práce sestávat, budou to tyto oddíly. První pasáž bude zahrnovat podrobný popis a zdůvodnění použitých pramenů, a jejich formy, a použité odborné literatury. Tento oddíl bude

taktéž zahrnovat pasáž pojednávající o tom, zdali byly některé prameny využity předchozími badateli. V rámci přehledu a vsazení práce do kontextu doby 19. století a změn v něm probíhajících bude přítomna pasáž zmiňující důležité kulturně historické milníky a události mající dopad na tehdejší českou společnost. V práci bude taktéž přítomna část, jejíž náplní tvoří seznámení čtenáře s historicko-sociálními reáliemi města Poličky v námi sledované době. Zde se také za pomoci sekundární literatury obeznámíme s některými významnými postavami v učitelském sboru školních zařízení. Teoretickou pasáž bude uzavírat výklad o vývoji a realizaci školství v českých zemích v obecné rovině. V této pasáži se pokusíme vylíčit hlavní změny, důležité milníky a procesy, které se následně pokusíme vysledovat v následné části práce, jež představuje samotný výzkum. Hlavní část bude pochopitelně tvořit část zabývající se problematikou poličských škol.

Metodou výzkumu užitou v této práci bude studium archivovaných materiálů Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli, kronik jakož i jiných tištěných materiálů, společně se soudobým tiskem, za účelem sběru a analýzy informací, které budou následně komparovány s poznatky načerpanými ze sekundární literatury sledující trendy ve školství předlitavského prostoru habsburské monarchie.

O použitých pramenech a literatuře

Použitá sekundární literatura

Pro část práce, která si klade za cíl v krátkosti uvést čtenáře do změn a dějů, které probíhaly v českých zemích 2. poloviny 19. století, bude užito monografie Otty Urbana *Česká společnost 1848–1918*, který ve svém díle sleduje kulturně-politický vývoj společnosti v letech 1848–1918. Kniha pochopitelně pojednává o daném období ve větší šíři, avšak pro tuto práci je zvláště přínosná pasáž o požadavcích českého národa pro zavedení a kodifikace českého jazyka v oblasti úřední správy, neboť poukazuje na důležitost řeči v úředním kontaktu tehdejší doby. Za účelem popisu kulturně-politické situace bude rovněž užito práce *České země v 19. století* od Milana Hlavačky a kol., zejména kapitoly o školské a jazykové politice a o změnách, které tuto problematiku provázely. Trio publikací týkajících se vývoje české společnosti v 19. století doplní dílo Miroslava Hrocha *V národním*

zájmu. Ačkoliv hlavní otázkou, kterou se autor zabývá, je porovnávání různých národních hnutí v prostoru Evropy 19. století, v této práci bude využito jeho rozboru funkce jazyka, coby jednoho ze sjednotitelů české společnosti. Monografie budou použity pro nastínění vření v kulturní sféře 2. poloviny 19. století.

Pro získání informací o specifikách vývoje školství v habsburském soustátí bude použito monografie Otakara Kádnera *Vývoj a dnešní soustava školství*, která ač staršího data vydání (1929), obsahuje rozsáhlý přehled dějin školství v rámci bývalého habsburského soustátí od jeho počátků v podobě škol klášterních až po jejich soustavu a stav ke konci první světové války. Další výhodou tohoto díla je, že autor ve svém díle zahrnul nejrůznější statistiky, grafy a tabulky pojednávajících nejen o takových pozitivistických údajích, jako je růst počtu škol, ale také příklady rozvrhů učiva a jeho skladby, které budou použity pro srovnávací účely. Nelze ovšem ignorovat datum vydání publikace, a proto bude výklad doplněn o další tituly. *Dějiny školství a pedagogiky*, vydané Miroslavem Somrem, které jsou pozoruhodné nejen svým rámcem, který sjednocuje metody vzdělávání lidí od počátku civilizovaného světa, po dobu relativně nedávnou vydání knihy,¹ ale také tím, že referují o myšlenkách, které stály za směřováním a formováním školství a pedagogiky v námi sledovaném období. Kniha obsahuje vsutku hojnost obecných informací, avšak na rétorice tohoto titulu je až příliš znát myšlení doby, ve kterém byla vydána. Autor této práce bude využívat pouze dat faktografických této monografie, a nikoli jejího místy subjektivního hodnocení. Trio prací pojednávajících v obecné rovině o školství a pedagogice doplňuje práce Zdeňky Veselé *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*, která se soustřeďuje na vývoj školství v českých zemích v rámci habsburského soustátí, alespoň ve své první části, která je středem našeho zájmu. Tak jako již předtím u výše jmenovaných titulů platí, že přínosem pro práci jsou informace ohledně stavu a vývoje českého školství, v tomto případě pro zejména pro přelom 19. a 20. století, které budou následně použity pro porovnání s poznatky získanými z lokálních pramenů.

K pracím, jež osvětlují vývoj českého školství, patří práce Jany Straníkové *Vzdělání dívek na cestě k občanské společnosti*, která bude použita k vykreslení určitých specifik, jakými se vyznačovalo státní školské dívčí vzdělávání. Poznatky takto získané budou rovněž použity k porovnání s daty nashromážděnými

¹ V roce 1987.

z materiálů pramenné povahy. Taktéž musíme zmínit práci kolektivu autorů shluknutých kolem autorské dvojice Tomáše Kaspera a Markéty Pánkové *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*, která obsahuje informace postihující proces školení a přípravy budoucích učitelů v rámci státních útvarů nacházejících se v prostoru střední a jihovýchodní Evropy. Pro tuto práci jsou stěžejní vybrané příspěvky autorů Wolfganga Brezinka², Geralda Grimma³, Tomáše Kaspera,⁴ které se zabývají vývoje a vzdělávání učitelů v rámci českých zemí v rovině obecné i specifické.

Za účelem charakteristiky města pro pasáž představení města bude čerpáno z knihy Antonína Hájka *Královské věnné město Polička do roku 1838* vydané posmrtně roku 1890. Toto dílo se nachází na pomezí sekundární a primární literatury a informace v něm jsou přínosné pro zkoumání zejména starších dějin města. Zajímavá je taktéž dobová charakteristika města v 30. letech 19. století. Dílo Davida Junka a Stanislava Konečného *Dějiny města Poličky* je pak obsáhlým souhrnem všech informací a faktů o vzniku, vývoji a růstu města a významných počínů jeho obyvatel od jeho počátků do současnosti, a proto budou *Dějiny* použity k vylíčení důležitých reálií a událostí z dějin města, která se dotýkají našeho výzkumu.

Odborná literatura sloužící k popisu vývoje obecné a měšťanské školy chlapecké školy je tvořena příspěvkem Marie Novákové *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století* do Sborníku prací východočeských archivů, který obsahuje velké množství informací o vývoji školy a jejích kantorů. Informace z této publikace budou užity zejména v sekci vývoje poličských škol od 18. po 19. století a zejména k nastínění životů a činnosti významných poličských učitelů té doby.

² BREZINKA, Wolfgang: *Učitelské vzdělávání mezi státem a církví – rakouský příklad v letech 1774-1869*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 29-50.

³ GRIMM, Gerald: *Učitelská příprava v Rakousku mezi řemeslem, „výcvikem“ a vědeckým pojetím/professionalizací (1774-1866)*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 51-64.

⁴ KASPER, Tomáš: *Profesionalizace učitelského vzdělávání v českých zemích v době pozdního osvícenství*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 76-85.

Použité prameny

Mezi materiály pramenné povahy, které budou použity ke konstrukci dějin poličských ústavů vzdělávání, jejich fungování, složení či počtu jejich žáků a dalších zkoumaných aspektů poslouží jednak školní kroniky ústavů z Mezifondového souboru kronik Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli dále také archivní materiály fondů Obecné a měšťanské chlapecké školy v Poličce, Národní a střední školy dívčí v Poličce a Učitelství v Poličce uložené ve Státním okresním archivu Svitavy, dále *Roční zpráva chlapecké obecné a měšťanské školy pro rok 1875* Vincenta Podhájského, ředitele školy, která nám předestírá stav školy nejen pro rok 1875, ale i pro dřívější období, nebo *Výroční zpráva o obecné a měšťanské škole pro dívky v Poličce ve školním roce 1900*, která, jak již název napovídá, se zaměřuje na líčení událostí v chodu školy a vyučování na dívčí škole (v rozmezí let 1882-1900). Další studijní materiály pocházejí z fondu Archiv města Poličky.

Materiály, o které se bude tato práce zejména opírat, jsou školní kroniky jednotlivých ústavů. Pro učitelství to bude *Školní kronika* pokrývající roky 1896, kdy se započalo jednat o zřízení školy, až 1923, kdy výuka na učitelství formálně skončila, přičemž pro tuto práci budou stěžejní léta 1896-1914. Krom běžného líčení školního roku, které zahrnuje zmínky o školních akcích, změnách v učitelství sboru či návštěvách školního inspektora, kronika taktéž poskytuje informace např. o jednání obecní rady spojených s provozem školy či platech zaměstnanců. Kronika je psána česky.

Pro instituci Národní a střední školy dívčí v Poličce se můžeme opřít o dvě kroniky, *Kroniku obecné a měšťanské školy dívčí (I)* pro léta 1849-1905 a dále *Kroniku obecné a měšťanské školy dívčí (II)*, jež zaznamenává léta 1873-1911. Ačkoliv by se mohlo na první pohled jevit, že se líčení událostí v těchto kronikách nutně musí v některých bodech překrývat, je nutné zmínit, že *kronika (I)* je po pár stranách líčení událostí redukována na výčet premiantek z různých tříd v průběhu let. *Kronika (II)* je co do obsahové stránky mnohem bohatší a navíc je v jejím případě možné i určit jejího autora, kterým byl školní ředitel J. F. Primus, o kterém bude specifičtěji a obsáhleji referováno později. Primus si také dovolil rozšířit historický záběr kroniky, neboť zaznamenal vývoj poličských škol od roku 1780. Obě kroniky jsou psány česky.

Pro vyličení situace Obecné a měšťanské školy v Poličce se tato práce bude opírat o *Kroniku hlavní školy*, která nám zpětně podává údaje o letech 1780-1848, dále pak její líčení dosahuje roku 1879. Tato kronika je místy psaná v němčině, latině, avšak od roku 1848 se začínají záznamy objevovat stále častěji v češtině. Jako další je to kronika titulovaná *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy v Poličce z let 1879-1909* kronika, krom standardního výčtu školních událostí a akcí, obsahuje záznamy o učitelích působících jak na obecné, tak měšťanské škole. Kronika je psána v českém jazyce.

Mezi archivní materiály použité v této práci taktéž figurují třídní záznamy a protokoly jakými jsou například výkazy o prospěchu a docházce jednotlivých školních institucí. Kromě patrné možnosti mapování počtu žáků a tříd pro jednotlivé roky mohou být tyto záznamy použity pro zjišťování informací osobnější povahy o jednotlivých žácích jako je například jejich rodinné zázemí či náboženské vyznání, dále je také možné z nich určit probírané předměty. Pro učitelský ústav to budou *Seznam žáků-třídní katalog pro rok 1899/1900*, *Hlavní katalog 1912/1913*, *Výkaz docházky a prospěchu žáků cvičné školy 1 třídy*. Pro školu dívčí je to *Hlavní matrika školy dívčí v Poličce na rok 1885*. Co se školy chlapecké týče, pro tuto práci to budou dokumenty jako *Hlavní matrika obecné a měšťanské školy v Poličce pro rok 1885* a *Třídní katalogy Obecné a měšťanské školy chlapecké v Poličce – rok 1912/1913*.

V neposlední řadě mezi zkoumané materiály bude taktéž zahrnut dokument vedený pod názvem *Protokol č. 26*. Jedná se o protokol patřící do fondu učitelského ústavu a jeho obsahem je trestní procedura vedená s žákem učitelského učiliště Antonínem Krásou v roce 1903. Kromě náhledu do školního řádu spočívá zajímavost tohoto příspěvku v tom, že nám poskytuje možnost přiblížení situace studentů ústavu v takových oblastech, jako je například ubytování či stravování (škola tehdy neměla pro své studenty postavený žádný internát, takže studenti dojíždějící z daleka, byli ubytováni v domech poličských měšťanů).

Mezi použité materiály taktéž patří čtyři následující dokumenty *Dopis místní školní radě ze dne 1. března 1909*, *Dopis místní školní radě ze dne 20. února 1910*, *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 15. února 1882* a *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 23. května 1882*. Ty budou následně analyzovány při otázce účasti učitelů na veřejném životě města.

Mezi prameny můžeme taktéž zařadit články z dobového periodika Jitřenky, pro ilustraci, *Školy na Poličsku* Josefa F. Primuse zmiňující pokrok poličského školství ve 2. polovině 19. století a *O bývalých školách poličských* Jana Štefky ohlížející se za minulostí poličských škol. Oba tyto články budou použity pro nastínění účasti škol či jejich zástupců na kulturním životě města Poličky.

Samotná Jitřenka byla založena roku 1882, k jejímu založení dali popud poličtí učitelé Antonín K. Viták, Vincencem Podhájským, Vilémem Špaňhelem a Janem Štefkou. První číslo vyšlo 10. července 1882 a obsahovalo jakési programové prohlášení co se obsahu tohoto i budoucích čísel týče, ve kterém redaktor informoval potencionální čtenáře o zábavně-poučné nátuře periodika, které mělo přinášet zpravodajské články, seznamovat čtenářstvo s různými literárními díly jak tuzemskými tak zahraničními, a všeobecně působit coby společenská kronika města. Redakce taktéž čtenáře upozorňovala, že si nepřeje zabřednout do politických sporů a nepřijímá a neotiskuje polemické a hanlivé dopisy. Časopis byl vydáván do roku 1943, kdy byla jeho produkce zastavena, k obnovení tisku poté došlo až v roce 1991. Pro námi sledované období je to jediné ve městě Poličce vydávané periodikum.⁵

Dosavadní publikace ohledně školství v Poličce a využití pramenů

Dosud nebyla zpracována žádná monografie, která by se zabývala obecně o výše zmíněné téma či nějakým jeho specifickým problémem. Existují sice monografie zabývající se dějinným vývojem města, ve kterých lze nalézt zmínky o školství, avšak údaje v nich obsažené jsou faktografického charakteru a mapují pouze významné milníky. Navíc většina publikací (kromě zde citovaných *Dějiny města Poličky* dvojice Junek-Konečný) je staršího data. Taktéž publikací menšího rozsahu, jakým jsou například příspěvky do sborníků (například příspěvek Novákové), je málo.

Pro případný budoucí výzkum jsou tedy hlavním zdrojem archivované materiály. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli vlastní fondy, z nichž nejvíce využívané jsou patrně školní kroniky, které byly využity v publikaci *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století* historičky Novákové (Nováková

⁵ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *Polička*. Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 316-317.

je uvádí ve svých zdrojích⁶). Nováková tyto prameny, kromě jiných, využila zejména pro sestavení jistých medailonků pro jednotlivé významné členy pedagogických sborů. Publikace Novákové je v této práci využita, avšak pouze v rovině nástinu společenského či mimoškolního působení oněch pánů, případně pro zaznamenání základních životních dat. Užívanými prameny jsou taktéž příspěvky v novinách Jitřenka vydávaných od roku 1882. Příspěvek Josefa F. Primuse byl použit v již zmiňované práci dvojice Junek-Konečný, je zmíněn v kolonce „prameny tištěné“⁷ avšak pouze v rovině historicko-faktografické. Pramenem hojně využívaným je však dílo Václava Podhájského, *Školy poličské od r. 1790–1875*, jehož autor pro jeho tvorbu využil školních kronik či případně vzpomínek starších pedagogů. Autoři obou příspěvků Primus a Štefka díla svého kolegy (Primus a Podhájský nastoupili ve stejném roce 1865 a Štefka pak v roce 1870)⁸ patrně využili pro své příspěvky do Jitřenky a také Nováková jej uvádí mezi své zdroje.⁹

Představení města

Informace o založení města Poličky jsou známy a doloženy poměrně spolehlivě. V roce 1265 dal přemyslovský panovník Přemysl Otakar II. listinou [z Misemburgu] příkaz k založení města, patrně za účelem obrany zemské stezky z Čech na Moravu a osídlením řídké obydlého kraje. Jeho zakladatelem a patrně prvním rychtářem byl královský lokátor Konrád z Löwendorfu. Od roku 1307 bylo město prohlášeno věnným městem ovdovělé manželce Václava II. Elišce Rejčce a od té doby tuto svou roli věnného města královen zastávalo až do zániku Habsburské monarchie v roce 1918. Za husitských válek se město v roce 1424 vzdalo Janu Žižkovi a bylo ušetřeno válečných útrap. Velký úpadek město zažilo za třicetileté války, kdy bylo táhnoucími armádami obou stran ozebračeno a téměř vylidněno.¹⁰

⁶ NOVÁKOVÁ, Marie: *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století*. In: KRATOCHVÍLOVÁ, Anna (Ed.): Sborník prací východočeských archivů. Hradec Králové, Kruh 1986, ročník VI., s. 183

⁷ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *c. d. Polička*, Tiskárna Polička 2015, s. 318.

⁸ PODHÁJSKÝ, Václav: *Školy poličské od r. 1790–1875*. In: Ročníková zpráva chlapecké školy obecné a městské školy v Poličce pro rok 1875. Roudnice 1875, s. 28–30.

⁹ NOVÁKOVÁ, Marie: *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století*. In: KRATOCHVÍLOVÁ, Anna (Ed.): Sborník prací východočeských archivů. Hradec Králové, Kruh 1986, ročník VI., s. 149–183.

¹⁰ HÁJEK, Antonín: *Královské věnné město Polička do roku 1838*. Polička, Nakladatelství Františka Popelky 1890, s. 1–19.

Revoluční rok 1848 a jeho události sice dosáhly v Poličce ohlasu a utvořila se zde po vzoru revoluční Prahy Národní garda a Studentská legie (tvořená 11–12 letými hochy), avšak do červnových bojů se ze zjevných důvodů nezapojily. V době Bachovského absolutismu se město koncentrovalo na obnovu kostela sv. Jakuba zničeného velkým požárem v roce 1845.¹¹

Co se počtu a složení obyvatelstva týče, Polička se mohla roku 1830 pochlubit 3590 obyvateli a pro rok 1890 byl počet obyvatel ustálen na hodnotě 4550 obyvatel, z toho 4525 Čechů a 16 Němců, 4353 katolíků a 135 evangelíků.¹² Přestože byla Polička výrazně českým městem, ve městech a obcích v okolí byla situace opačná. Polička ležela velmi blízko tzv. Hřebečska či Hřebečské jazykové oblasti, regionu zahrnujícím města jako Svitavy, Moravská Třebová či Lanškroun, která byla v drtivé většině osídlena německy hovořícím obyvatelstvem.¹³

Na závěr tedy můžeme z těchto dat vyvodit, že v druhé polovině devatenáctého století byla Polička výrazně českým, katolickým městem, které neprodělalo překotný vývoj spojený s průmyslovou modernizací, jevem charakteristický pro 2. polovinu 19. století.¹⁴ Taktéž můžeme usuzovat, že ačkoliv události širšího světa byly poličskou veřejností registrovány, jako příklad nám může posloužit krátce zmíněná událost z roku 1848, nebyl zde žádný případ, kdy by došlo k nějaké přílišné eskalaci.

Významní učitelé na poličských školách

V tomto bodě bychom si měli představit některé významné osobnosti školních institucí v Poličce, ve stručnosti vylíčit jejich životní osudy, abychom se v další kapitole o podílu učitelů na kulturním životu města nemuseli zdržovat představováním jedinců.

První v krátkosti představenou osobou bude Vilém Špaňhel. Tento muž, původem z malé vesnice Hlásky na Rychnovsku, narozený v roce 1838, nastoupil coby dvacetiletý na místo učitele na poličské hlavní škole, čemuž předcházelo

¹¹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *Dějiny města Poličky*. Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 272-291.

¹² Tamtéž, s. 534.

¹³ Tamtéž, s. 30-31.

¹⁴ Tamtéž, s. 533-534.

studiu na královehradeckém učitelském ústavu a 6 týdenním působením ve Vamberku. V Poličce nakonec setrval dalších téměř 50 let.¹⁵

Jako nově příchozímu mu byla svěřena výuka 1. třídy, což nebyl zrovna snadný úkol, vezmeme-li v potaz, že to obnášelo vzdělávat přes 100 dětí rozdělených do dvou skupin, neboť čtyřtřídní hlavní škola měla v té době pouze tři učitele.¹⁶ I přes tyto nesnadné počátky nakonec vytrval i přes ne zrovna výhodné platové podmínky, k jejichž zlepšení došlo až po reformách počínající koncem 60. let 19. století, až do roku 1899, kdy odešel na odpočinek po 40 letech učitelské praxe. Nízký plat nebylo to jediné, co zpočátku kazilo Špaňhelovo působení. Koncem 50. let se on a další učitelé dostávali opakovaně do sporů s městským duchovním Bartošovským. Kromě plnění svých učitelských závazků trávil Špaňhel svůj čas v Poličce taktéž členstvím v jistých měšťanských spolcích a veřejně prospěšných podnicích. Byl členem pěveckého spolku Kolár dále osvětových spolků Besedy a Měšťanské besedy, kde plnil funkci knihovníka. Spolu s dalšími se pokoušel založit v roce 1868 městské muzeu a od roku 1882 taktéž pravidelně přispíval do časopisu Jitřenka, pro který překládal cizojazyčnou beletrii a poezii.¹⁷

Další osobou, o které bychom se měli zmínit, je Vincenc Podhájský, svého času ředitel chlapecké školy. Poličský rodák narozený v roce 1840 tkalci a měšťanovi Františku Podhájskému a jeho manželce, která se za svobodna jmenovala Zákrejsová, jejímž synovcem byl František Zákrejs. Podhájský vystudoval učitelský ústav v Hradci Králové a poté působil 6 let na dívčí škole v Chrudimi. V roce 1865 mu bylo nabídnuto definitivní učitelské místo na poličské hlavní škole, odkud v roce 1869 přestoupil na školu podreálnou na post učitele gramatiky. V roce 1872 byl jmenován ředitelem měšťanské školy. Kontinuálně působil na poličských školách 18 let, jedinou výjimkou je školní rok 1868/1869, kdy se coby externí posluchač tehdy Karlo-Ferdinandovi univerzity připravoval na zkoušku pro nižší reálné školy. Jeho působení bylo ukončeno v roce 1883, kdy byl jmenován školním inspektorem. I přes toto jmenování však alespoň titulárně stále zůstal ředitelem až do svého penzionování.¹⁸

¹⁵ NOVÁKOVÁ, Marie: *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století*. In: KRATOCHVÍLOVÁ, Anna (Ed.): *Sborník prací východočeských archivů*. Hradec Králové, Kruh 1986, ročník VI., s. 160-161.

¹⁶ Tamtéž, s. 161.

¹⁷ Tamtéž, s. 164-166.

¹⁸ Tamtéž, s. 166-168.

Podhájský se podobně jako jeho kolega Špaňhel snažil o kulturně-vzdělávací povznesení i mimo prostor školy. Rovněž se zapojil do činnosti spolků Besedy a Měšťanské besedy, stál u zrodu Muzejního spolku Palacký (v roce 1880) a rovněž byl přispěvatelem do časopisu Jitřenka. V prostorách měšťanské školy taktéž vedl přednáškové cykly pro rodiče žáků.¹⁹

Poslední osobností, které se tu budeme širěji věnovat, je Josef Ferdinand Primus. Ten, ačkoliv narozen v roce 1839 v mlýně Sedlečko u Neustupova na Táborsku, po vystudování českého učitelského ústavu Budeč v Praze a po šestiletém působení v Mladé Vožici a Čáslavi byl v roce 1865 přijat na učitelské místo na hlavní poličské škole, přičemž na postu učitele v Poličce již setrval svůj celý kariérní život až do odchodu do důchodu v roce 1905. V roce 1870 byl jmenován řídicím učitelem na poličské dívčí škole (tomu předcházelo krátké působení na obdobném postu na škole chlapecké).²⁰

Byl velkým obhájcem vzdělávání mládeže a dívek zejména, taktéž se zasazoval o založení městské mateřské školy, která byla roku 1879 založena privátním spolkem, jehož byl jednatelem. Podobně jako jeho výše uvedení kolegové se i on zapojoval do již zmíněných městských spolků a byl taktéž přispěvatelem časopisu Jitřenka. Ještě jeden spolek bychom však neměli opomenout, a to učitelský spolek Budeč, založený roku 1870, jehož se stal Primus předsedou, a ve kterém se sdružovali četní poličtí učitelé.²¹

Kultura a společnost v českých zemích 19. století

Na tomto místě by bylo záhodno zmínit se o situaci, v jaké se nacházela společnost ve sledovaném období, respektive ekonomicky silnějšího avšak méně početného německého etnika a etnika českého, kde byla situace opačná, a jakou roli hrál jazyk v jejich sporech.

Aby mohl hrát jazyk svou sociologicko-kulturní roli, museli s ním být jeho uživatelé nejprve seznámeni pomocí média mluveného či psaného slova. Kanálů zprostředkovávajícím kontakt se mohlo nabízet víc a často působily vzájemně, avšak žádný neměl v našem prostředí takový účinek jako školní vyučování jazyka.

¹⁹ Tamtéž, s. 168-171.

²⁰ Tamtéž, s. 172-173.

²¹ Tamtéž, s. 173-174.

Snahy dosáhnout tedy budování národních škol, které by děti krom dalších znalostí a školních disciplín vyučovaly i kodifikované verzi jazyka, byly značné a důrazné.²²

Ačkoliv v Habsburské monarchii bylo na základních školách možné v určité míře vyučovat češtině a v českém jazyce, ve středním a vyšším školství byla situace méně příznivá. Zde výuka probíhala převážně německy. Situace se začala měnit až v 60. letech 19. století, kdy se požadavky týkající se občanské rovnosti začaly více a více prolínat s požadavky rovnosti jazykové, neboť právě v této a v pozdější době začalo docházet k prvním viditelným změnám a ústupkům.²³

Přijetí prosincové ústavy v roce 1867 sebou přinášelo i prohlášení o rovnoprávnosti všech v zemi obvyklých jazyků také ve škole, jazyk národa v dané oblasti se tedy mohl stát jazykem vyučovacím, zároveň však nikdo neměl být nucen k učení se dalšího zemského jazyka. Tímto bylo vzato v potaz naléhání českých Němců. Následné Hasnerovy reformy sebou nesly také možnost zřizování menšinových škol na náklad obce v případě splnění zákonem daných podmínek. V realitě však docházelo k tomu, že národní většina se snažila zamezit založení školy pro menšinu, přičemž roli hrály jak finanční, tak mocenské důvody.²⁴

Další velkou třecí plochou bylo užívání jazyka coby úřední řeči. Stremayerova nařízení z roku 1880 přinesla českými politiky dlouho očekávané nařízení, které fakticky potvrdilo užívání českého jazyka coby vnější úřední řeči. Následná vlna rozhořčených agitací ze strany německé a následná reakce strany české spolu nesla mimo jiné založení dvou nadací s úmyslem podporovat a ochraňovat národní školství, německé Schulverein a české Ústřední matice školské.²⁵

Obecný vývoj školství v českých zemích

Vývoj základního školství

Při sledování vývoje školství řízeného státem musíme zmínit vznik Všeobecného školního řádu, prvně vydaného pouze německy, vypracovaný zaháňským opatem Janem Ignátem Felbingerem, jenž byl oficiálně vyhlášen 5. 12. 1774, a který se stal základním pilířem školství v zemích rakouského domu,

²² HROCH, Miroslav: *V národním zájmu*. Praha, Lidové noviny 1999, s. 67- 69.

²³ Tamtéž, s. 69 – 70.

²⁴ HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století – Proměny společnosti v moderní době II*. Praha, Nakladatelství Historický ústav 2014, s. 79–82.

²⁵ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, Nakladatelství Svoboda 1982, s. 354–357.

s určitými změnami, do roku 1869. Školy elementární byly rozděleny na školy triviální, zřizované především na venkově, jejichž cílem bylo žáky vzdělat v tzv. triviu, dále na školy hlavní, zřizované v krajských městech o třech třídách, ve kterých se kromě trivia vyučovalo základům latiny, geometrie, kreslení či základům hospodářství a průmyslu, a závěrem na školy normální nacházející se v hlavním městě země a mající za cíl žáky dále vzdělat pro studium na gymnáziích, učitelství a podobně. Školní povinnost byla stanovena pro všechny děti mezi 6-12 lety, přičemž bylo následně požadováno navštěvování nedělní školy mezi 13 až 20 roky věku, toto nařízení však bylo po roce 1823 omezeno u chlapců do věku 15. let, pro dívky platilo navštěvování nedělních škol taktéž do 15. let avšak již od roku 1805. Výuka na české triviální škole probíhala v češtině, na hlavní škole od druhé třídy v češtině a němčině, od třetí třídy pouze v němčině. Normální školy vedly výuku pouze v německém jazyce. Později se však i na triviálních školách v českých obcích objevila němčina coby vyučovaný předmět.²⁶

Ačkoliv tereziánské reformy školství zavedly a kodifikovaly základní normy vzdělávání platné (aspoň v teorii) pro veškerou mládež ve věku 6-12 bez ohledu na pohlaví a sociální postavení, je zároveň nutné mít na paměti, že jedním ze zamýšlených cílů těchto školních norem bylo náležitě připravit budoucího poddaného/občana států na jeho socio-ekonomickou roli v rámci tehdejší společnosti, obce a rodiny. Náplň a rozsah takového vzdělávání pak byly ovlivňovány nejen tehdy ještě platné odlišnostmi mezi jednotlivými stavy společnosti, ale také rozdíly v pohlaví jednotlivých žáků. Krom osvojení si základů gramotnosti byl důraz zejména kladen na nejrůznější praktické úkony upotřebitelné v domácnosti a také na mravní výchovu. V této oblasti mravního vzdělávání výrazně asistovala církev a zejména ve venkovských triviálních školách byl učitel společně s místním duchovním vzorem a nositeli mravních norem.²⁷

Dalším faktorem, který by bylo záhodno zmínit je přístup tehdejší společnosti či spíše rodičů případných žáků ke vzdělání. Pro venkovské regiony i městská prostředí byl charakteristický spíše laxní přístup či nedůvěra k užitečnosti školou naučených vědomostí všeobecně a zejména pak nedůvěra k potřebě vzdělání dívek. Pro města byla rovněž charakteristická nedůvěra k prospěšnosti smíšeného

²⁶ KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha, Sfinx 1929, s. 60-63.

²⁷ STRANÍKOVÁ, Jana: *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti*. Pardubice, Univerzita Pardubice; Fakulta filozofická 2013, s. 127-129.

vzdělávání chlapců a dívek. Do roku 1780 bylo zákonem tolerováno, neposílat dívky do školy z přání jejich rodičů. Tato benevolence však byla postupně omezována řadou nařízení, které kladly důraz na zlepšení docházky. Charakteristické bylo taktéž zakládání oddělených tříd či přímo celých škol. První byla založena v Praze. V roce 1779 byla při Týnské hlavní škole založena škola dívčí a v roce 1784 i při škole normální.²⁸ Tento trend se začal rozšiřovat po ostatních městech země, v roce 1780 existovalo ryze dívčích škol 17, v roce 1847 to bylo již 46. Ačkoliv je tento nárůst nápadný, v porovnání s růstem počtu smíšených škol je nepatrný. Pro srovnání, v roce 1780 existovalo 1923 smíšených škol, v roce 1847 pak 3561.²⁹

Jisté změny přinesl také rok 1805, kdy císař František I. schválil tzv. *Schulkodex*, ačkoliv ten nabyl platnosti až v následujícím roce. O zkrácení povinné docházky do nedělní školy byla zde již zmínka, avšak pro nás je podstatná změna ve strukturách škol hlavních, jež mohly nyní existovat buď ve variantě trojtřídní, na které se vyučovalo kromě trivie také německé gramaticy a základům latiny, nebo o čtyřech třídách, kde se učilo také základům stavitelství, rýsování, kreslení, geometrii, zeměpisu a přírodním vědám. Dívkám pak bylo povoleno chodit pouze do třetí třídy čtyřtřídních ústavů a to ještě pod podmínkou, že je v nich volná kapacita. Hlavní výraznou změnou je však svěřením dozoru nad školstvím výlučně církvi. Kodex také předepisoval, že pro jednu třídu je potřeba jeden profesor, který smí vyučovat maximálně 80 žáků. Toto nařízení však v praxi často nebylo splňováno a počty žáků v jedné třídě byly mnohdy značně vyšší.³⁰

Revoluční rok 1848 jevil snahy zavést do systému školství změny. Ačkoliv se dostavily změny v oblasti středního školství, v úrovni školství základního či národního k žádným zásadním proměnám nedošlo. Jako příklad můžeme uvést Exner – Bonitzovu reformu gymnázií a reálných škol, svobodu učení na univerzitách či prohlášení obecných škol za školy národní s mateřským vyučovacím jazykem. Avšak tyto změny měly krátkého trvání. Roku 1855 došlo k vydání tzv. konkordátu, který dohled nad školstvím v mnoha oblastech podřídil

²⁸ Tamtéž, s. 130-134.

²⁹ Tamtéž, s. 131.

³⁰ KÁDNER, Otakar: *c. d.* Praha, Sfinx 1929, s. 72-74.

církvi a jejím činitelům, např. šlo o schvalování učebnic či dozor nad obsazováním volných učitelských míst.³¹

Přesto můžeme i v tomto období najít jistý pokrok započatý roku 1849, který nebyl následnými lety zcela vymazán. Za účelem prohloubení praktického vzdělání bylo povoleno zakládání tzv. škol podreálných či měšťanských, které vznikly rozšířením čtvrtých ročníků škol hlavních o dva až tři ročníky, a jejichž předpokládaným úkolem bylo připravit chlapce/studenty na povolání řemeslného, obchodního či hospodářského charakteru. V osnovách těchto škol figurovaly nové předměty, jako druhá vyučovaná řeč (první byl mateřský jazyk), zeměpis, dějepis, aritmetika a též účetnictví, přírodověda, kreslení a stavitelství. K těmto předmětům se taktéž připojili předměty původní jako krasopis či náboženství.³²

Situace se začala ve větší míře měnit počátkem šedesátých let. Od roku 1861 bylo nižší školství přeneseno pod rozhodovací pravomoc zemských sněmů. Následoval jej zákon z roku 1864 o jazykové rovnoprávnosti na školách obecných a středních.³³ Skutečný zlom přichází s rokem 1869 a tzv. Hasnerovými reformami, pojmenovaných podle tehdejšího ministra kultu a vyučování, přičemž školský systém na nich založený přetrval i po roce 1918. Stát přebírá správu školství i vyučování a církvi ponechává vyučováním náboženství, toto bylo realizováno vytvořením zemských školních rad, dále školní rady okresní v rámci okresů a rady místní v rámci obcí, které převzaly dřívější funkce duchovní a světských úřadů.³⁴

Školní docházka byla prodloužena až do věku 14 let, jsou tedy zavedeny osmileté obecné či měšťanské školy (měšťanské školy také existovaly jako tříletý vyšší stupeň školy obecné), a dozor nad školami je svěřen státním úředníkům. Taktéž bylo ustanoveno, že vyučování budou navštěvovat všichni, bez ohledu na jejich vyznání. Role schvalovat školních učebnic taktéž připadla státu, jedinou výjimkou byly učebnice náboženství, zde bylo nutné i potvrzení církve. Došlo také k rozšíření osnov obecných škol o předměty, jakými byly přírodopis, zeměpis, dějepis, geometrie, kreslení, tělocvik, zpěv a pro dívky ženské ruční práce s poučením o domácím hospodaření. V srpnu 1870 byl následně vydán

³¹ VÁŇOVÁ, Růžena: *Vývoj školy a pedagogického hnutí od poloviny 19. století*. In: SOMR, Miroslav a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987, s. 165.

³² KÁDNER, Otakar: *c. d.* Praha, Sfinx 1929, s. 102-103.

³³ Tamtéž, s. 109-110.

³⁴ VESELÁ, Zdenka: *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno, Masarykova univerzita 1992, s. 40-43

Školní a vyučovací řád, který zůstal v platnosti až do roku 1905, obsahující podrobné předpisy o školní docházce, rozvržení školního roku, propouštění ze školy, o školní kázni, povinnostech učitele a nových učitelských konferencích, o účelu vyučování, o zkouškách a vysvědčeních, o vyučovacích pomůckách a dalších záležitostech. Ministerstvo taktéž vydalo 18. května 1872 vyučovací osnovy, podle kterých se mělo řídit celé obecné školství.³⁵ Jak již bylo zmíněno výše, tyto normy, byť ve své době v mnoha aspektech přelomové, nedoznaly až do konce vlády Habsburků žádné podstatné změny, staly se postupně nedostatečnými a postupně se začaly ozývat četné hlasy, které volaly po změnách, které se ovšem v oblasti základního školství nedostavily.

Vývoj vzdělání a přípravy učitelů

Všeobecný školní řád vydaný roku 1774, jež bez jakékoliv pochybnosti byl důkazem, že stát se rozhodl plně zajímat o základní úroveň vzdělání svých (v té době) poddaných a tedy mít pod dohledem zejména nižší školství. Mezi motivy bychom mohli zahrnout jednak snahu o zlepšení hmotné situace prostřednictvím dosažení jisté úrovně vzdělání, která povede k zefektivnění stávajícího způsobu ekonomické produkce či výchovy spořádaného a poslušného poddaného s láskou pro vlast.³⁶

Kontrola nad procesem vzdělávání byla až do roku 1869 svěřena církvi, místním duchovním byl svěřen dohled nad školami triviálními a hlavními. Tento dohled byl uplatňován také na učitele, kterým se sice dostalo díky uvolnění z vyučování náboženství určité svobody, avšak přesto se od nich očekávala těsná spolupráce, vynucená navíc neutěšenou finanční situací trvající po dlouhý čas i v následujícím století, neboť školné a naturální dávky dodávané rodiči či obcí nedostačovaly. Od učitele se očekávalo, že svým žákům bude vzorem správného křesťana, že s nimi bude procházet kázání vedená pastorem své církevní (katolické) obce, doprovázet je na denní kázání do kostela a podobně. Taktéž se od něj očekávalo, že buď svým hudební či pěveckým talentem přispěje při chodu kostela v obci, proto byl na výuku

³⁵ Tamtéž, s. 40-43

³⁶ KASPER, Tomáš: *Profesionalizace učitelského vzdělávání v českých zemích v době pozdního osvícenství*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 76-82

hudby u budoucích učitelů kladen důraz.³⁷ Co se školení učitelů týče, bylo od roku 1805 vydáno nařízení, které kodifikovalo dosavadní stav, který určoval, že pro výuku na triviálních školách je zapotřebí tříměsíčního kurzu na škole hlavní, pro výuku na hlavní škole pak kurzu nejméně šestiměsíčního na škole hlavní. Rok 1848 sice nabízel značně liberální změny, ze kterých se však po roce 1855 dochovala pouze prodloužení školícího času na dvouletou lhůtu, avšak nedošlo k založení samostatných vzdělávacích institucí, kurzy stále probíhaly v rámci rozšířených škol hlavních či normálních.³⁸

Po roce 1869 sice situace, podobně jako v celém školství, pro učitele značně změnila k lepšímu. Byl vydán podnět k zakládání samostatných vzdělávacích zařízení se vzdělávacím obdobím prodlouženým na 4 roky pro přípravu učitelů i učitelek nižšího školství, jejichž definitivní podoba byla ustanovena zákonem z roku 1874. Následkem reformy z roku 1869 také bylo, že učitelé nižších veřejných škol byli uznáni coby státní pracovníci se stálým platem, čímž se znatelně zvýšil jejich ekonomický a společenský status, takže již nebyli nuceni k vykonávání úkonů pro církevní instituce a mohli se zabývat pouze učitelským povoláním.³⁹

Výuka probíhala formou seminářů a byla doplňována praxí na školách v obci. Coby završení studia byla zavedena souhrnná zkouška dosavadního studia. Úspěšní absolventi poté mohli nastoupit k výuce předmětů (s výjimkou vyučování náboženství) na obecních školách, kde po 2 leté praxi mohli složit zkoušky a získat definitivu. Další vzdělávání učitelů bylo taktéž podpořeno vydáváním oficiálních vzdělávacích časopisů či pořádáním povinných čtyř- až šestitýdenních vzdělávacích kurzů.⁴⁰

Co se však nějakých výraznějších změn v rámci vzdělávání učitelů pro nižší školství v pozdějších letech týče, můžeme konstatovat, že situace byla analogická k té, která panovala pro nižší školství. Změny opět zůstaly jen ve formě návrhů.⁴¹

³⁷ BREZINKA, Wolfgang: Učitelské vzdělávání mezi státem a církví – rakouský příklad v letech 1774-1869. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Praha, Academia 2015, s. 30-37.

³⁸ Tamtéž, s. 41-47.

³⁹ GRIMM, Gerald: *Učitelská příprava v Rakousku mezi řemeslem, „výcvikem“ a vědeckým pojetím/professionalizací (1774-1866)*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Praha, Academia 2015, s. 51-57.

⁴⁰ Tamtéž, s. 58-61.

⁴¹ VESELÁ, Zdenka: *c. d.* Brno, Masarykova univerzita 1992, s. 59.

Vývoj poličských škol

Poličská škola triviální a hlavní

Vývoj od tereziánských reforem po rok 1841

V této kapitole se seznámíme se základními daty a fakty vývoje či přesněji založení a následného procesu formování školství podle školních reforem představených v rámci tereziánské reformy školství a následného období po rok 1841. Důvodem pro toto rozvržení je fakt, že do roku 1841 byli na škole, nejprve škole triviální a posléze hlavní, vyučováni studenti obou pohlaví a právě v roce 1841 došlo k rozdělení školy či spíše vytvoření dvou škol pro každé pohlaví.

Bylo by chybné předpokládat, že před rokem 1774 ve městě neexistovala žádné školní zařízení. Spolehlivě doložena je třířídni latinská škola, která od roku 1741 připravovala své žáky pro studium na gymnáziích. V návaznosti na výše zmíněné školní reformy byla ve městě zakrátko zřízena třířídni českoněmecká triviální škola, na níž dohlížel městský magistrát.⁴² Kromě standartní normy se ve škole vyučovalo tzv.: „náboženství a biblické dějepřevě.“⁴³

Zanedlouho se však mezi měšťany začaly ozývat hlasy, které volaly po povýšení školy na školu hlavní, aby se výuka rozšířila o praktičtější předměty, ze kterých by mohli těžit měšťtí řemeslníci a obchodníci. První oficiální návrh vznesl okresní školní inspektor Ignát Schütz dne 21. září 1788, který došel ve Vídni schválení 29. září 1789. Poněkud ironicky působí skutečnost, že se ihned ozvaly protesty skupiny měšťanů, kteří se obávali, že na ně nová daňová břemena budou příliš. Přesto se však neprodleně přikročilo k zajišťování potřebných prostor a vybavení. Poličská hlavní čtyřřídni škola pak byla slavnostně otevřena 3. ledna 1790.⁴⁴ Škola však nesídlila v jedné budově, 1. a 2. třída se nacházely v budově č. 95, budoucí škole dívčí, vedle městského děkanství,⁴⁵ a 3. a 4. třída se nacházely v budově městské radnice. Tento stav se změnil s příchodem roku 1841, kdy došlo 19. srpna ke

⁴² PODHÁJSKÝ, Václav: *Školy poličské od r. 1790-1875*. In: Ročníková zpráva chlapecké školy obecné a městské školy v Poličce pro rok 1875. Roudnice 1875, s. 3-4.

⁴³ Tamtéž, s. 3.

⁴⁴ Tamtéž, s. 3-4.

⁴⁵ Poznámka autora, na dnešním náměstí Bohuslava Martinů.

slavnostnímu vysvěcení a předání budovy čp. 112,⁴⁶ která se tímto stala městskou hlavní školou chlapeckou. Dívky byly dále vzdělávány v budově č. 95.⁴⁷

Po roce 1806 se však změnil způsob dozorování nad poličskými škola. V návaznosti na vydání *Schulkodexu* byl vrchní dozor nad školami v poličském okrese svěřen děkanu Karlu Hronovi z Lichtenbergu, toho času poličskému vikáři, vrchním diecézním školním dozorcem pak byl Josef Čeněk z Vartembergu.

Učitelské poměry

Prvními učiteli nové školy byli: ředitel Václav Pupeček, katecheta Kašpar Weininger, učitelé Josef Grubner, Martin Broulík, Antonín Havel, Bartoloměj Ryzner a učitelka ženských ručních prací Anna Gartnerová.⁴⁸ Ačkoliv se pak složení sboru s postupem času pochopitelně proměňovalo, vždy se na škole uplatňovala formule jednoho učitele na jednu třídu a to ačkoliv se často dostavilo překročení limitu žáků na jednu třídu zejména v nižších ročnících.⁴⁹

Výuka

Výuka probíhala v 1. a 2. ročníku ještě česky, avšak od 3. ročníku již pouze německy, přičemž s výukou němčiny se začínalo již v počátečních třídách a byla probírána do značné hloubky po stránce slohové i gramatické. Ve třetí třídě se také začalo s výukou latiny, které připadly 4 hodiny týdně. Značný důraz byl kladen na výuku kreslení, kterému se vyučoval ve 3. a 4. třídě. Ve čtvrté třídě se také započalo s vyučováním základů stavitelství, měřičství a zeměpisu.⁵⁰

Je také nutné připomenout, že svrchu zmíněné předměty a jejich doba výuky platili pouze pro chlapce, děvčatům se postoupení do třetí třídy umožnilo až v roce 1825. Tomuto rozhodnutí předcházela návrh na oddělení vyučování chlapců a dívek z roku 1807, který ačkoliv byl schválen školní guberniální radou 15. května 1825, nemohl být vzhledem nedostatku finančních prostředků a nutného prostoru uskutečněn. Tento krok umožnil poličským rodinám vzdělávat jejich dcery v němčině v jejich městě a ti tedy nebyli nuceni posílat dcery do okolních

⁴⁶ Poznámka autora: Dnes v Šafově ulici.

⁴⁷ Tamtéž, s. 9-10.

⁴⁸ Tamtéž, s. 4.

⁴⁹ Tamtéž, s. 20 – 21.

⁵⁰ Tamtéž, s. 4-6.

německých obcí za výukou druhého jazyka. Také je třeba poznamenat, že ani povinná nedělní výuka, které se chlapci museli účastnit, zpočátku dívky nezavazovala. Plnění této povinné součásti bylo dodržováno až od 3. listopadu 1809.⁵¹

Poličská hlavní a podreálná škola chlapecká

Události let 1849-1855

Roku 1849 se udála na chlapecké hlavní škole podstatná změna. Počínaje 1. lednem se měla 4. třída hlavní školy přeměnit na 2 třídy školy podreálné. Kompletní školy podreálné pak škola dosáhla v roce 1853. Toto rozšíření osnov si vyžádalo změnu v povinnostech stávajících učitelů. Výuku v takto rozšířené škole zastávali ředitel a katecheta Emanuel Unzeitig, který byl také nucen zastat výuku zeměpisu a dějepisu, dále Vojtěch Bureš učitel kreslení, mechaniky a měřičství, František Jedlička učitel krasopisu a přírodopisu, Josef Kareš učitel matematiky, Florian Findejs učitel češtiny, němčiny, pravopisu a přírodopisu. Na první pohled je patrné, že toto vytížení učitelského sboru muselo být značné, zvláště když uvážíme, že školu v té době navštěvovalo 273 žáků. Z nichž bylo 139 domácích a 134 pocházelo mimo Poličku. Pokud bychom pokračovali dále v rozboru žactva, dozvěděli bychom se, že 4 z nich byli evangelického vyznání a 1 vyznání židovského, zbytek se hlásil ke katolické víře.⁵²

Učitelé a výuka

Rozšířením školy podreálné v roce 1853 o 3. ročník si vyžádalo zvětšení učitelského sboru. Novými posilami byli Martin Štěpán, pomocný učitel pro technické předměty, dále zeměpis a dějepis, a Ferdinand Doubrava pro předmět lučby. Škole se velmi dařilo, a proto městská rada školu štědře podporovala a ta se mohla dále rozrůstat. V roce 1855 se přikročilo ke sloučení školy hlavní a podreálné, rozdělení výuky tedy vypadalo následovně: Ředitelem obou škol a také Katechetou se stal Emmanuel Unzeitig, učители tříd hlavní školy byli: Antonín Berger, podučitel první třídy, František Cibulka, učitel 2. třídy, Josef Kareš, učitel třetí třídy, učители na podreálné škole byli: Vojtěch Bureš, učitel kreslení a

⁵¹ Tamtéž, s. 4-6.

⁵² Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká - Polička, kr. 136, inv. č. 1, *Kronika hlavní školy*, s. 390-391.

zeměměřictví v prvním ročníku a učitel matematiky ve všech třech, František Jedlička učitel němčiny v prvním ročníku, přírodopisu a přírodopytu v 1. a 2. třídě, a krasopisu ve všech třech třídách, Florián Findejs učitel češtiny pro všechny ročníky a němčiny pro ročník 2. a 3., Martin Štěpán učitel kreslení ve 2. a 3. ročníku, zeměměřictví v ročníku 2. a stavitelství ve 3. ročníků, také učitel dějepisu a zeměpisu v prvních dvou ročnících, a nakonec Ferdinand Doubrava, učitel chemie ve třetím ročníku.⁵³ Toto rozšíření výuky mělo za následek zvětšení počtu studentů, jejichž počet se oproti roku 1849 zvýšil z 273 na 370 v roce 1855.⁵⁴ V roce 1859 pak byla zpětně otevřena 4 třída hlavní školy. Jejím učitelem se stal František Pekáč.⁵⁵

Významný rok 1861

V důsledku zavedení zákona o možnosti založení národních škol, bylo přikročeno k prohlášení poličské školy za školu národní s českým vyučovacím jazykem. Ačkoliv toto rozhodnutí bylo schváleno městskou radou, ale ta vzhledem k rostoucí vlně nevole vydala 20. září nařízení, které požadovalo, aby se výuka prováděla zároveň v češtině i němčině vzhledem k německy mluvícím studentům. Těch nebylo zanedbatelné množství, v roce 1861 bylo z 509 žáků školy alespoň 70 studentů, jejichž mateřským jazykem byla němčina. Městskou radu trápil potencionální odliv studentů z městské školy, neboť z výše uvedeného množství bylo 179 studentů přespolečných.⁵⁶ Tento pesimistický předpoklad se v určité míře naplnil, neboť hned v následujícím roce stav žáků klesl na 479 a počet německy hovořících studentů klesl na 37.⁵⁷ Tento trend v následujících letech pokračoval, například v roce 1863 měla škola 450 žáků, z toho pouze 20 německy hovořících studentů.⁵⁸

⁵³ Tamtéž, s. 419-420.

⁵⁴ Tamtéž, s. 423.

⁵⁵ Tamtéž, s. 440.

⁵⁶ Tamtéž, s. 444.

⁵⁷ Tamtéž, s. 445.

⁵⁸ Tamtéž, s. 448.

Poličská obecná a měšťanská škola chlapecká

Proměna školy po Hasnerových reformách

Z nařízení školní poličské rady vydaného 6. srpna 1872, které následovalo změny ve školství diskutovaném výše, bylo poličské hlavní a podreálné škole nařízeno v brzy následujícím školním roce přeměnit první ročník nižší reálné školy na první vyšší ročník školy měšťanské. Následující školní rok 1873/1874 se mělo totéž učinit 2. ročníkem a to samé se mělo provést ve školním roce 1874/1875 s ročníkem třetím. Škola hlavní pak měla být nazývána školou obecnou a být rozšířena o 5. ročník. Vyučovacím jazykem byla čeština. Nařízení o přeměně podreálné školy bylo uposlechnuto, ovšem nikoli bez stížností.⁵⁹

Nejvíce se tomuto nápadu bránil prozatímní ředitel školy Vincenc Podhájský jmenovaný roku 1872 (definitivně jmenován byl 23. září 1874).⁶⁰ Obhajoval zachování nižší reálné školy, neboť dle něj studenti, kteří vystudovali nižší reálky, měli větší šanci býti přijati na střední školy než studenti navštěvující školy měšťanské. Tomuto ani jeho dalšímu návrhu na rozšíření školy na střední školu reálnou však nebylo popřáno sluchu, neboť městská školní rada po vyslechnutí názoru Karla Mlynáře, místního výběřčího daně, rozhodla, že další provozování či rozšiřování školy by v sobě obnášelo přílišné náklady, které se místo toho měli použít na podporu chudých žáků.⁶¹

Změny ve výuce

Učivo, které bylo vyučováno žákům pětileté školy obecné a tříleté školy měšťanské se skládalo z následujícího: Pro první ročník obecné školy čtení, psaní, výuka náboženství, počty, zpěv, a tělocvik; v druhém ročníku obohaceno o mluvnici, pravopis a geometrii; třetí ročník rozšířen o sloh, zeměpis, dějepis, přírodovědu a německý jazyk; čtvrtý a pátý ročník oproti třetímu beze změny;

⁵⁹ Tamtéž, s. 468.

⁶⁰ Tamtéž, s. 497.

⁶¹ Tamtéž, s. 475-479.

první ročník měšťanské školy přidal kreslení a podrobnější znalost matematiky a češtiny; druhý poté modelování; třetí již beze změn.⁶²

Tyto změny provedené po roce 1869, ať již vzhledem k učivu či rozvržení žáků, napříště tvořily vzor, podle kterého se vyučování na poličské obecné a měšťské škole řídilo až do konce námi sledovaného období.⁶³

Poličská triviální škola dívčí

Situace po roce 1841

Po rozdělení školy hlavní na školu dívčí a chlapeckou v roce 1841 byla škola z rozhodnutí biskupské konsistoře ze dne 11. listopadu 1841 svěřena pod pravomoc a dohled poličského děkana Štelziga, čímž se škola dívčí začala pokládat za školu triviální a podle toho se měla přizpůsobit výuka a složení učitelského sboru. V elementární třídě, kterou stále navštěvovali chlapci i dívky, vyučoval František Cibulka, v první třídě František Berger a ve třídě 2. Jan Hylák. Tato situace trvala až do roku 1848. Bohužel pro toto období nemáme podrobnější data, neboť autor kroniky, ze které nyní čerpáme, konstatuje, že matriky školy se někde ztratily a školní kroniku v té době nikdo nevedl.⁶⁴

S rokem 1849 přichází změna. Z naléhání Josefa Smoly, měšťského radního, otevřel se třetí ročník na dívčí škole. S tím se také pojilo rozšíření objemu učiva, jehož rozvrh vypadal pro třetí třídu následovně: náboženství (po dvou hodinách týdně), české a německé čtení po jedné hodině, mluvnice česká a mluvnice německá obě po dvou hodinách týdně, studium písemností (v obou jazycích) po 2 hodinách, počty (2 hodiny), zeměpis, dějepis a přírodopis po 2 hodinách, 1 hodina silozpytu, psaní po dvou hodinách, kreslení po čtyřech hodinách a nakonec ruční práce po 8 hodinách. Celkově tedy třicet hodin týdně.⁶⁵

⁶² Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká – Polička, kn. č. 46, inv. č. 54, *Hlavní matrika obecné a měšťanské školy v Poličce pro rok 1885*, s. 1- 50.

⁶³ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká – Polička, kn. č. 112, inv. č. 120, *Třídní katalogy Obecné a měšťanské školy chlapecké v Poličce – rok 1912/1913*, s. 1-52.

⁶⁴ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, *kr. 122, inv. č. 2, Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (II)*, s. 23-25.

⁶⁵ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, *kr. 178, inv. č. 1, Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (I)*, s. 2-3.

Učitelství sbor školy se skládal z Františka Bergera, učitele němčiny, Františka Pekáče, učitele češtiny, Jana Jeřábka matematika, Jana Hyláka, učitele české mluvnice a počtů, Vincence Paigera, učitele kreslení a pravopisu a nakonec Marie Findejsové, učitelky ručních prací. V tomto tehdy experimentálním ročníku se nacházelo pouze 18 žáků. K úplnému oddělení výuky chlapců a dívek došlo v roce 1856.⁶⁶ Tento stav trval až do velkých změn roku 1869.⁶⁷

Poličská obecná a měšťanská škola dívčí

Proměny školy po Hasnerových reformách

V souladu s nařízeními vydanými v roce 1869 byl v roce 1870 zvolen nový ředitel dívčí školy Matěj Kmoníček. Tuto pozici doposud vždy držel poličský děkan. Pan Kmoníček v postu ředitele příliš dlouho nevydržel, již 17. října 1871 odchází vyučovat na školu do Kutné Hory a post ředitele dostává dřívější učitel v páté třídě obecné školy chlapecké Josef Ferdinand Primus.⁶⁸

Obecná dívčí škola získala svou pátou třídu až v roce 1874, konkrétně 22. října. Nový ředitel Primus pro ni získal 27 žáčků, avšak jak sám podotýká, u některých šlo o žačky, které již předtím školu dokončily. Problémům však nebyl konec, místnost původně zamýšlená pro třídu byla příliš tmavá a pátá třída se prozatím nacházela v domě jistého Josefa Támeli v sousední ulici. Škola se také musela zpočátku potýkat s nedostatkem prostředků.⁶⁹ 6. ročník pak přibyl až v roce 1886.⁷⁰

Výuka a učitelé

V roce 1874 při kompletní obecné škole vypadala situace učitelského sboru následovně: Josef F. Primus ředitel a učitel v páté třídě, František Janeček katecheta pro 4. a 5. třídu, Josef Radimský učitel katechismu v 1., 2. a třetí třídě, František Dařílek, děkan města Poličky, vedoucí evangelický výklad o sobotách pro třetí, čtvrtou a pátou třídu, Flora Štěpánová, učitelka ručních prací, František Berger učitel 4. třídy, František Pekáč učitel 3. třídy, František Picko učitel 2. třídy,

⁶⁶ Tamtéž, s. 2-3.

⁶⁷ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, kr. 122, inv. č. 2, *Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (II)*, s. 27 – 33.

⁶⁸ Tamtéž, s. 35-36.

⁶⁹ Tamtéž, s. 41.

⁷⁰ PRIMUS, J. F.: *Výroční zpráva o obecné a měšťanské škole pro dívky v Poličce ve školním roce 1900*. Polička, Nakladatelství Fr. Popelky 1900. s. 11-12.

František Lněnička coby učitel 1. třídy. Pan Lněnička byl však vystřídán ještě téhož roku učitelkou Marií Kurzovou.⁷¹

Sluší se také poznamenat, že v průběhu následujících let nacházelo uplatňování na dívčí škole stále více učitelek/žen a to již nikoliv pouze na postu učitelky ručních prací. Například v roce 1886 odešel na odpočinek zasloužilý učitel František Berger. Jeho náhradnicí se stala Anna Poláková, která za něj přebrala výuku v páté třídě. Ještě téhož roku přijala podučitelku Emilii Ohrestovou na místo učitelky Anny Hněvkovské. Slečna Ohrestová přejala za ní výuku v první třídě a výuku ručních prací ve třídě třetí.⁷² Podobný paralelní vývoj na škole chlapecké však zde není znám.⁷³

Rozložení učiva vzhledem k ročníkům provedlo se následovně. V roce 1885 vypadala situace následovně. Na první třídu připadlo vyučování náboženství, čtení, psaní, počítání, zpěv, základy mluvnice a kreslení. Ve druhé třídě bylo vyučování rozšířeno o pravopis a geometrii. Žáčkám třetí třídy se dostalo výuky rozšířené o sloh, zeměpis a dějepis, přírodopis, ženské ruční práce a druhého jazyka němčiny. Výuka ve čtvrtém a pátém ročníku už nedoznala žádného rozšíření, avšak oproti výuce na škole chlapecké zde nenajdeme žádné hodiny tělocviku.⁷⁴

Založení dívčí školy měšťanské

Ačkoliv poličská chlapecká měšťanka vznikla již v 70. letech 19. století, dívčí škola si musela na své rozšíření počkat až do let 90. 19. století. Povoláním od ministerské školní rady ze dne 17. března 1891 umožňuje se založení trojtřídní školy měšťanské. Toto rozšiřování se pak provádělo v rozmezí školních let 1891/1892, 1892/1893 a 1893/1894. Avšak byl zde v platnosti jakýsi šalamounský princip, podle něhož se obecná škola stala školou pouze čtyřtřídní.⁷⁵ Tento stav byl však vzápětí doplněn na standartních 5 tříd obecných a nově ustanovené 3 třídy měšťanské v roce 1895.⁷⁶

⁷¹ Tamtéž, s. 43-47.

⁷² PRIMUS, J. F.: *c. d.*, Polička, Nakladatelství Fr. Popelky 1900, s. 12-14.

⁷³ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká - Polička, kr. 97, inv. č. 2, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy v Poličce*, s. 3-47.

⁷⁴ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, kn.372, inv. č. 29, *Hlavní matrika školy dívčí v Poličce na rok 1885*, s. 1-56.

⁷⁵ PRIMUS, J. F.: *c. d.*, Polička, Nakladatelství Fr. Popelky 1900, s. 21-23.

⁷⁶ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, kr. 122, inv. č. 2, *Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (II)*, s. 186.

Rozvrh následně uplatněný na pro výuku na škole měšťanské vypadal následovně: náboženství 2 hodiny týdně, čeština (čtení 1 h., mluvnice 2 h., sloh 1 h.), zeměpis a dějepis dohromady 3 hodiny týdně, přírodopis a zeměpis oba po dvou hodinách týdně, matematika tři hodiny týdně, geometrie 1 hodinu týdně, zpěv také po jedné hodině, ženské ruční práce 4 hodiny, německý jazyk 3 hodiny a nakonec nepovinný předmět tělocvik po jedné hodině.⁷⁷ V takovémto uspořádání škola následně setrvala bez větších změn až do konce námi sledovaného data.⁷⁸

Dodatek k obecným a měšťanským školám dívčím a chlapeckým

Ačkoliv se umístění, struktura či funkce výše jmenovaných škol do konce války již nezměnily, po válce se městská rada rozhodla o výstavbě společné budovy pro obě školy. Výsledkem bylo nakonec otevření Masarykovy chlapecké a dívčí školy obecné a občanské v roce 1928 mimo okruh vnitřního města na horním městském předměstí. Novostavba byla vystavěna v duchu stavebního slohu funkcionalismu a jejím architektem byl Bohuslav Šmíd.⁷⁹

Učitelství ústav

Založení instituce

31. března 1896 se obecní zastupitelstvo města usneslo na vyslání žádosti k c. k. ministerstvu kultu a vyučování ohledně založení institutu pro vzdělávání učitelů. 15. května 1896 pak městské zastupitelstvo doplnilo tuto oficiální prosbu o další dokument, v němž uvedlo své důvody pro případné založení školy, které by se dali shrnout do několika bodů:⁸⁰

Vzhledem k rozmístění dosavadních škol pro učitele nižšího školství v českých zemích v Praze, Brně, Olomouci, Soběslavi, Příbrami, v Kutné hoře, Jičíně a Hradci Králové se městská rada domnívá, že by se prostor mezi nimi mohl vyplnit stavbou další školy. V tomto počínání město písemně podporují ostatní města a obce v okolí jako kupříkladu Jimramov, Olešnice, Česká Třebová, Hlinsko, Skuteč, Proseč,

⁷⁷ Tamtéž, s. 22-23

⁷⁸ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, kr. 122, inv. č. 2, *Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (II)*, s. 312.

⁷⁹ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *c. d.*, Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 393-394.

⁸⁰ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Učitelství ústav v Poličce (1896-1923), kr. 98, inv. č. 2, *Školní kronika*, s. 1.

Nové Hrady, Luže či Kamenice. Spojení města s okolím je zajištěno šesti silnicemi a také existuje napojení na tehdy budovanou železniční soustavu země.⁸¹

Vybudováním školy, jak se domnívá rada města, by se zamezilo úbytku obyvatelstva, kterého si městská rada povšimla při posledním sčítání obyvatelstva provedeném roku 1890⁸², neboť z místní měšťanské školy, která má průměrně 105 žáků odchází přibližně 5% studovat obor učitelství.⁸³

Situace ve městě, co se bydlení a stravování případných studentů týče, je velmi příznivá. Město je schopno v domech měšťanů vyhradit 100 pokojů pro dvě stě studentů, aniž by to nějak narušovalo chod rodin v domech bydlících. Při následném jednání vyslané deputace před zemskou školní radou bylo také odsouhlaseno poskytnout 10 stipendií po stu zlatých na rok.⁸⁴

Ministerstvo odpovědělo svým usnesením č. 18 304 z 29. srpna 1897, kterým projevilo ochotu k udělení svého souhlasu, pokud se dříve dospěje k ujednání ohledně nesení nákladů za provoz školy, vytápění, osvětlení, poskytnutí ubytování budoucímu řediteli a dalších záležitostí. Pokud budou podmínky splněny, bude moci nový učitelský ústav zahájit výuku ve školním roce 1899/1900. Po dalším pokračování byrokratického procesu bylo nakonec všem podmínkám vyhověno a plán na stavbu nové budovy byl posléze schválen usnesením c. k. zemské školní ze dne 17. prosince 1899. Vyhlášením ministerstva ze dne 24. srpna 1899 a prohlášením c. k. zemské školní rady vydaným 28. srpna 1899 byl posléze učitelský ústav, jehož vyučovacím jazykem byla čeština, prohlášen za otevřený. Přesto však žáci a učitelé museli čekat do roku 1901, přesněji do 28. září, kdy byla budova po dokončení nejprve slavnostně vysvěcena poličským děkanem Janem Letošníkem a poté ceremoniálně předána nastoupenému učitelskému sboru s ředitelem v čele provázeným žáky ústavu, z nichž nejstarší se již nacházeli ve třetím ročníku. Nová budova s čp. 306 se nacházela na dnešním nábřeží Svobody a než byla dostavěna, ústav svou činnost provozoval v prostorách budovy obecné a měšťanské chlapecké

⁸¹ Tamtéž, s. 1.

⁸² Poznámka autora: počet obyvatel v roce 1890 dosahoval 4550 obyvatel oproti 4632 z roku 1880 – data získána z monografie JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *c. d.* Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 534.

⁸³ Tamtéž, s. 1.

⁸⁴ Tamtéž, s. 1-2.

školy, kde mu byly městskou radou pronajaty čtyři místnosti. Po otevření druhého ročníku byla dodatečně škole poskytnuta místnost v budově městského divadla.⁸⁵

Učitelé nové školy

První rok fungování ústavu se výuka studentů soustředila na tyto učitele: František Dietrich, coby pomocný učitel katolického náboženství, Josef Šebesta, nový ředitel ústavu, který žáky vyučoval matematice a němčině, Jan Huml, třídní učitel prvního ročníku, který žáky učil češtině, zeměpisu, dějepisu, fyzice, přírodopisu, krasopisu, kreslení, nauce o hudbě a zpěvu, hře na housle a zpěvu, a Josef Dvořák, který vyučoval přírodopisu/somatologii.⁸⁶

Učitelský sbor nového ústavu rychle posílili díky vypsání konkurzu tito učitelé: Jan Kordík, nový učitel hudby, dříve učitel na obecné škole v Březnici, Engelbert Rufer, nový hlavní učitel češtiny a němčiny, dříve učitel a zástupce ředitele na měšťanské škole v Polné, pro rok 1900/1901 zpětně ustanovený učitel Quido Cibulka coby pomocný učitel hudby. Navíc bylo nutno vypsát další konkurs na místo hlavního učitele zeměpisu a dějepisu, na který se nabízelo 51 žádostí, na místa dvou učitelů cvičné škol, celkově se sešlo 69 uchazečů, a na místo hlavního učitele katolického náboženství, o které se ucházelo 20 žadatelů. Coby učitelé cvičné školy byli vybráni Cyril Samohrd a Josef Brtoun, učitelem náboženství se poté stal Vincenc Blažek, který vystřídal Františka Dietricha. Poslední dvě zbývající místa byla obsazena pány Prokopem Hejtmanem a Josefem Tábornkem. Novým učitelem hospodářství se stal Alois Till. Tento stav nebyl kompletní a v následujících letech se učitelský sbor nadále obměňoval a rozšiřoval.⁸⁷

Žáci

Pro první školní rok, po zápisu, který se konal 11. září 1899, bylo přijato prvních 40 studentů, z nichž drtivá většina byla katolického vyznání, dále 5 žáků mělo své bydliště ve městě Polička a zbytek byl přespolní, z toho 20 žáků z Čech a zbývající z Moravy. Co se věku týče, byli mezi studenty prvního ročníku rozestupy, devatenáct z nich bylo 15letých, čtrnáct z nich bylo šestnáctiletých, šest z nich

⁸⁵ Tamtéž, s. 2-20.

⁸⁶ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelský ústav v Poličce (1896-1923), kn. č. 41, inv. č. 43, *Seznam žáků-třídní katalog pro rok 1899/1900*. s. 1.

⁸⁷ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Učitelský ústav v Poličce (1896-1923), kr. 98, inv. č. 2, *Školní kronika*, s. 10-35.

17letých a jeden student byl ve věku 18 let. 7 z nich nabylo dřívějšího vzdělání na některé střední škole a zbytek ze škol měšťanských.⁸⁸

Příští rok se situace při zápisu, který se uskutečnil 12. a 13. září, příliš nelišila vzhledem k zájmu studentů o studium. Z šestačtyřiceti zájemců bylo opět přijato 40 žadatelů, z nichž opět 5 pocházelo ze 4. třídy střední školy a zbytek navštěvoval školu měšťanskou. Kolem 24 žáků pocházelo z Čech mimo Poličku, deset dalších z oblasti Moravy a zbytek z Poličky. Mateřštinou všech studentů, jako minulý rok, byla čeština a drtivá většina studentů byla katolického vyznání. Opět bychom našli věkové rozvrstvení u studentů prvního ročníku od 15 do 19 let. V průběhu školního roku pak dva studenti prvního ročníku odešli a jeden podlehl nemoci a rovněž jeden student 2. ročníku byl vyloučen z disciplinárních důvodů.⁸⁹

Tento stav složení žáků či zájmu o studium se do konce námi sledovaného období nezměnil. Pokud bychom porovnali údaje z počátečních let s daty například ze školního roku 1911/1912, zjistili bychom, že se statistika žactva ve výše vyjmenovaných aspektech shoduje a že vcelku odpovídá předpokladům městské rady.⁹⁰

Učivo

V úvodu této práce jsme se krátce a obecně zmiňovali o učební látce, která tvořila vyučovací předměty. V následující části se budeme zabývat tímto tématem podrobněji a podíváme se, kterým předmětům a ve kterých ročnících přesně jim byli žáci vyučováni.

Již od prvního ročníku byli žáci hodnoceni známkami vzhledem k jejich přístupu k učení a pochopitelně z jejich chování. Co se vyučovacích předmětů týče, k roku 1912/1913, žáci byli školeni v českém jazyce spolu s krasopisem, v matematice a geometrii, kreslení, přírodovědě (či spíše biologii) a přírodopytu, zeměpisu, dějepisu, který byl navíc spojen s předmětem „nauka o ústavě státní“,⁹¹ nauce o zpěvu a hudbě či hudební výchově a tělocviku. Zajímavým se jeví důraz na povinné předměty hraní na housle a klavír. Coby nepovinný předmět byla nabízena němčina,

⁸⁸ Tamtéž, s. 5.

⁸⁹ Tamtéž, s. 11 – 13.

⁹⁰ Tamtéž, s. 118-119.

⁹¹ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1896-1923), kn. č. 54, inv. č. 56, *Hlavní katalog 1912/1913*, s. 2.

jejíž výuku si však zvolila drtivá většina studentů.⁹² Započalo se také s výukou pedagogiky, ačkoliv zatím jen v teoretické rovině a to při předmětu nazvaném „všeobecná nauka o výchování.“⁹³ Zajímavý je zpětný pohled k roku 1900/1901, kdy ještě nebyla studentů prvního a ani tehdy už existujícího 2. ročníku dopřána výuka zeměpisu, dějepisu, přírodopisu a přírodopytu.⁹⁴ V následujícím ročníku byla přidána výuka hospodářství a předmět hraní na housle byl nahrazen hrou na varhany. Žákům bylo taktéž umožněno zapsat si další nepovinný předmět, výuku těsnopisu. Taktéž studium pedagogiky se nyní rozšířilo o výuku didaktiky.⁹⁵ Třetí ročník se od toho druhého příliš nelišil, došlo pouze k prohození výuky klavíru za hraní na housle, zároveň se v druhém pololetí přikročilo k praktické výuce pedagogiky a opuštění výuky didaktiky. Konečně ve čtvrtém ročníku žákům v rámci studia učitelství byl přidán teoretický předmět „O dějinách vychovatelství a znalosti zákonů.“⁹⁶

Ubytování, stipendia a případ Antonína Krásy

Jak již bylo dříve řečeno, poličský ústav neměl po dobu svého trvání žádné společné internátní zařízení, žáci tedy byli ubytováni v domech měšťanů, v pokojích, kde byli žáci ubytováni po dvojicích. To na rodiče většiny žáků zajisté muselo klást značné finanční náklady. Proto městská rada a odpovědný orgán ministerstva každoročně vypisovali stipendia pro studenty z chudých rodin. Městská rada vypisovala stipendia v hodnotě 200 a 120 zlatých, ministerstvo udílelo stipendia buď státní či zemská v hodně 400 či 200 zlatých.⁹⁷

Občas se ale odloučení od rodiny, se kterým se přirozeně pojilo vzdálení se z dosahu rodičovské autority, kterého se často ještě neplnoletým chovancům ústavu dostalo poprvé v životě, mohlo negativně projevit na chování žáků. Jako příklad

⁹² Tamtéž, s. 1-40.

⁹³ Tamtéž, s. 5.

⁹⁴ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1896-1923), kn. č. 69, inv. č. 67, *Výkaz docházky a prospěchu žáků cvičné školy I třídy*, s. 1-48.

⁹⁵ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1896-1923), kn. č. 54, inv. č. 56, *Hlavní katalog 1912/1913*, s. 58-64.

⁹⁶ Tamtéž, s. 182.

⁹⁷ Tamtéž, s. 107.

bychom si mohli uvést případ Antonína Krásy, sedmnáctiletého studenta druhého ročníku, vyloučeného v roce 1903 z dalšího studia za jeho chování.⁹⁸

Antonín Krása byl v roce svého vyloučení ubytován u Karla Hladíka, společně se spolužáky ze stejného ročníku Františkem Saudholzem a Karlem Hladíkem, synem jejich ubytovatele a vyživovatele. Pokoj, který mladíci obývali, měl dveře ústící přímo do domovní chodby a tudíž relativně v dosahu hlavních domovních dveří, které byly zamykány klíčem, který Hladík senior schovával pod domovní rohož. Tento stav věci patrně umožnil studentu Krásovi vykrádat se po nocích do města a navštěvovat hospodská zařízení. Ačkoliv se o nočních pochůzkách brzy dozvěděl pan Hladík a následně zakázal Krásovi jakékoliv večerní potulování, ten patrně neodolal pokušení a v nočních výletech pokračoval a při nich navíc prováděl další přestupky. To pochopitelně nezůstalo bez odezvy a do věci se zapojily i osoby Krásových školních dohlížitelů a vyučovatелů. Nepomohla ani návštěva otce, spíš by se dalo konstatovati, že studentův případ ještě zhoršila. Zasedla disciplinární komise, jejímž členem byl pochopitelně ředitel ústavu Josef Šebesta, dále třídní učitel Vincenc Blažek a další učitelé ústavu jako například Cyril Samohrd či Alois Till. Ta nakonec rozhodla o Krásově vyloučení a to na základě následujících přestupků. 1) Pobývání za nocí po hostincích, 2) svádění žáků Saudholze a Rosenberga k témuž, 3) bušil na okno bytu spolužáka Kašpara, kvůli nevrácenému kolu, 4) půjčil za peníze kolo žáku Kašparovi, 5) místo chození do školy vysedával po hostincích, 6) při otcově návštěvě na něj hrozil hodit židli, vyhrožoval otci bodnutím nožem a nazýval ho krutým.⁹⁹

O ukončení výuky na ústavu

Ačkoliv výuka na učitelském ústavu nebyla za války ukončena a po válce stále pokračovala, město se rozhodlo přeměnit tuto školu v reálné gymnázium. Přeměna to byla pozvolná, studujícím bylo umožněno studium dokončit. První třída nového gymnázia byla otevřena pro školní rok 1919/1920 a ve školním roce 1923/1924 byla výuka na učitelském ústavu ukončena.¹⁰⁰

⁹⁸ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Učitelský ústav v Poličce (1986-1923), kr. 5, inv. č. 85, *Protokol č. 26, s. 1-5.*

⁹⁹ Tamtéž, s 1-5.

¹⁰⁰ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *c. d. Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 399.*

Veřejná činnost učitelů mimo školní zařízení

V tomto segmentu bychom se věnovali činnosti některých učitelů mimo školní budovy. Jak už jsme se zmínili výše, mimoškolní veřejná činnost učitelů se dost často zaměřovala na další rozšiřování množství znalostí městské populace či jeho zorganizování.

První dvojice dokumentů, která nám pomůže podpořit naše tvrzení, pochází právě od učitelského spolku Budeč, jehož předsedou byl v době jejich vydání nám již známý Josef Ferdinand Primus.¹⁰¹ Následující dva dokumenty jsou pozvánkami do valné hromady spolku Budče, které případné zájemce seznamují také s programem schůze.

Starší z dokumentů je datován 15. února 1882 a jeho čtenáři jsou srdečně vyzváni, aby se dostavili 11. dubna v 10 hodin do prostor poličské dívčí školy, přičemž následný program měl zahrnovat přednášku o počtech a geometrii vedenou Josefem Štursem, dále přednášku o Skandinávii od Antonína Bergra mladšího, přičemž schůze měla být završena rozpravou o školní kázni v podání Josefa Chalupníka.¹⁰² Mladší dopis se datuje ze dne 23. května 1882 a předseda Primus v něm vyzívá členy ke shromáždění na den 7. června ve stejný čas a na stejném místě. Kromě řešení vnitřních záležitostí spolku se účastníkům také dostalo přednášky na témata jako přírodověda, pod vedením pana Zahrádky, či dějiny vychovatelství, vedené opět J. Chalupníkem.¹⁰³

Další dokumenty, které budeme zkoumat, pocházejí z pera Cyrila Samohrda, od 9. 3. 1905 vybraného coby nového ředitele Obecné a měšťanské školy v Poličce, dříve působícího na učitelském ústavu.¹⁰⁴ Oznamované akce měly potenciál oslovit větší množství lidí, než jak tomu bylo v případě ředitele dívčí školy.

První dopis je datován 20. února 1910 a je adresován městské školní radě. Pisatel v něm zve členy rady a zároveň je žádá o menší pomoc při nadcházejícím promítání

¹⁰¹ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 113, inv. č. 1806, *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 15. února 1882*, s. 1.

¹⁰² Tamtéž, s. 1.

¹⁰³ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 113, inv. č. 1806, *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 23. května 1882*, s. 1.

¹⁰⁴ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká - Polička, kr. 97, inv. č. 2, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy v Poličce I*, s. 53.

„světelných obrazů“¹⁰⁵, které se bude pořádat ve městském divadle 22. února o půl šesté večer a jeho náplní bude dokument o díle Mikoláše Alše přístupný veřejnosti se zaměřením na mládež školního a škole odrostlého věku.¹⁰⁶ Další dopis ze dne 1. března 1909 se ředitel Samohrd obrací na školní radu s prosbou o pomoc při další plánované přednášce spojené s promítáním světelných obrazů pro mládež na den 2. dubna téhož roku o 5 odpolední hodině v prostorách divadla.¹⁰⁷ Obsahem mělo být promítání obrazů ze „*Zbožné Messiny*“¹⁰⁸ a završeny „*Zábavnou příhodou se Slonem*“.¹⁰⁹

Posledními příklady, které zde prostudujeme, jsou dva články uveřejněné v městském časopisu Jitřence, o kterém jsme se zmiňovali již dříve. Autory článků jsou nám již známý Josef Ferdinand Primus a Josef Štefka, poličský učitel, člen učitelského spolku Budeč, a kromě dalšího také starosta muzejního spolku „Palacký“.¹¹⁰

Prvním z článků je *Školy na Poličsku* uveřejněný v Jitřence v roce 1888, sepsaný u příležitosti 40. výročí vlády Františka Josefa I., jehož autorem je J. F. Primus. Primus nejprve využije prvních pár řádek, aby vzdal hold císaři, poté zmíní délku jeho panování, čehož vzápětí využije k porovnání délky panování ostatních českých panovníků, přičemž stihne zmínit několik panovníků z rodu Přemyslovců, Lucemburků a Jagellonců. V následujících odstavcích rekapituluje v důležitých bodech císařův život a hned nato chválí císaře a této příležitosti využije k vyzdvihnutí jeho (ať už domnělé či nikoliv) péče o vzdělání a o státní záležitosti a také péči jeho předchůdců, zmíněním důležitých dějinných okamžiků jako patent rušící robotu. Primus v sobě vskutku nezapře pedagoga. Článek pokračuje jeho následným líčením růstu počtu škol (zejména českých) a zlepšení vzdělávání v posledních letech v blízkém okolí i v rámci státu. Zpětně si také stýská na

¹⁰⁵ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 116, inv. č. 1808, *Dopis místní školní radě ze dne 20. února 1910*, s. 1.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 1.

¹⁰⁷ Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 116, inv. č. 1808, *Dopis místní školní radě ze dne 1. března 1909*, s. 1.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 1.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 1.

¹¹⁰ JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *c. d.* Polička, Tiskárna Polička 2015, s. 548

pomalost, s jakou se škola nacházející se v jazykově českém městě sama stával školou pro pěstování českého jazyka¹¹¹

Druhý článek z pera J. Štefky, který byl publikován v Jitřence v roce 1909, nese název *Bývalé školy poličské*, a jak již název napovídá, zabývá se popisem existence a vývoje škol v Poličce od 15. století až po rok 1888. Článek obsahuje množství informací, které mají čtenáři poskytnout stručný avšak kompletní přehled o vývoji městských škol, týkajících se jejich proměn, skladby tříd a učitelů, ředitelů a pověřených dohlížitelů. Opět se však zmiňuje onen pomalý proces zavádění češtiny do výuky vyšších ročníků po roce 1861.¹¹²

¹¹¹ PRIMUS, Josef Ferdinand: *Školy na Poličsku*. In: Jitřenka, ročník VII, 1888, s. 530-535.

¹¹² ŠTEFKA, Jan: *O bývalých školách poličských*. In: Jitřenka, ročník XXVIII, 1909, s. 83-85, s. 99-101, s. 117-119.

Závěr

V úvodu této bakalářské práce týkající se vývoje školství ve městě Polička jsme si položili několik otázek, na které se tato práce pokusila nalézt odpovědi. Než jsme se však na ně mohli pokusit odpovědět, museli jsme se nejprve seznámit s reáliemi, fakty a procesy doby, ve které se náš objekt výzkumu nacházel. Toto jsme provedli v první části práce, kde jsme si shrnuli dosavadní poznatky ohledně obecného kurzu vývoje školství a vzdělávání v zemích habsburské monarchie. Dále jsme se seznámili s některými procesy, které pomáhaly utvářet lidskou společnost v rámci dlouhého devatenáctého století. Taktéž jsme se obecně seznámili s reáliemi města, na jehož školství jsme se zaměřili.

Velkou otázkou, kterou jsme si v úvodu položili, bylo zjistit, zdali se vývoj školství ve městě Polička řídil podle předpisů a nařízení vydaných ministerskými orgány. V tomto ohledu můžeme prohlásit, že vývoj školství ve městě Polička vcelku následoval trendy obvyklé v zemském školství tehdejší doby. Po vydání tereziánských reforem se ve městě ihned z rozhodnutí městského magistrátu vytvořila trojtřídní triviální škola, která byla poté v roce 1790 přeměněna na školu hlavní, která odpovídala statutu okresního města. Poté jsme spatřili působení dalšího trendu typického v městském prostředí, a sice snahu oddělit od sebe výuku dívek a chlapců, která postihla právě dívčí žáky, neboť vzdělávání chlapců bylo do roku 1825 o dva školní ročníky delší. Tento trend oddělení následně dosáhl vrcholu v roce 1841, kdy došlo k oddělení výuky, kromě třídy elementární, chlapců a dívek. Rovněž přítomná byla postupující germanizace školních institucí, které jsme si mohli povšimnout již v osnovách školy hlavní. Další z dobových příznaků školství zpozorovaný v námi zkoumané látce bylo značné zatížení učitelů, neboť ve školách bylo větší množství žáků, než jaké doporučoval státní předpis a nedostatek učitelů způsoboval, že učitelé byli nuceni vyučovat celé škále předmětů. Změny z let 1848 a 1869 se v Poličce také projeví. Zřízení podreálné školy v letech 1849-1853 umožnilo chlapcům získat znalosti a dovednosti upotřebitelné v měšťanském prostředí měst. Opět pouze chlapcům, neboť vzdělávání dívek nebylo tak podporováno a nacházelo se na nižší úrovni. Změny, umožněné sérií reforem na konci 60 let. 19. století, rezonovaly městem ještě dlouho, neboť nevole, se kterou byly školy podreální a hlavní přeměněny na školy obecnou a měšťanskou, byla z námi zkoumaných materiálů patrná. Ačkoliv nedošlo k vytvoření střední školy

reálné, které by patrně pozdvihla úroveň vzdělání, je také třeba vzít v úvahu fakt, že dívčí vzdělávání, třebaže se zpožděním, nakonec dosáhlo úrovně vzdělávání chlapců. Město se také, poněkud netradičně, chopilo šance, která se mu reformami roku 1869 nabízela. Na samém konci 19. století otevřelo učitelský vzdělávací institut, který nejenže vychovával budoucí učitele z žáků městských škol, ale také do města přivedl značné množství přespolních studentů.

Další otázkou vyžadující odpověď se týkala toho, zdali vzdělávání žáků bylo ovlivněno nějakým faktorem jako například pohlavím či vyznáním. O rozdílech vzdělávání dívek a chlapců jsme se již zmínili, neboť se často nejednalo pouze o rozdíl v počtu hodin ručních prací či tělocviků. Jeden faktor, který také ovlivnil určité procento žáků, byl jejich rodná řeč. Změny vyvolané zákonem z roku 1861 umožnily, aby se český jazyk mohl stát vyučovacím jazykem na celém ústavu, což vedl k odlivu německy hovořících studentů z okolních vsí. Také výuka náboženství se mohla lišit pro velmi malé procento žáků evangelického a židovského náboženství.

Poslední položená otázka se týkala případů veřejného působení učitelů mimo školu. Jak jsme mohli na pár příkladech vidět, rozsah takového působení se mohl omezovat na členstvo určitého spolku, na žáky a jejich rodiče či prostřednictvím novinových článků na čtenáře z celého města. Vždy zde však byl přítomný silný prvek osvěty či dalšího vzdělávání, kteří se učitelé snažili takto poskytnout.

Při psaní této práce jsem si uvědomil, že problematika městského školství skýtá daleko větší množství případného materiálu na další prostudování, než jsem se původně domníval. Rád bych se této tématice dál věnoval, nebo alespoň nějaké její části. Dozvěděl jsem se například, že v roce 1911 protestovaly poličské učitelky za rovnocenné zacházení a možnost účastnit se voleb. Tato příhoda mě zaujala, ale naneštěstí jsem k ní zatím nenašel žádný archivní materiál.

Bibliografie

Literatura

- BREZINKA, Wolfgang: *Učitelské vzdělávání mezi státem a církví – rakouský příklad v letech 1774-1869*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 29-50.
- GRIMM, Gerald: *Učitelská příprava v Rakousku mezi řemeslem, „výcvikem“ a vědeckým pojetím/profesionalizací (1774-1866)*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 51-64.
- HÁJEK, Antonín: *Královské věnné město Polička do roku 1838*. Polička, Nakladatelství Františka Popelky 1890. 189 s.
- HLAVAČKA, Milan a kol.: *České země v 19. století – Proměny společnosti v moderní době II*. Praha, Nakladatelství Historický ústav 2014, 480 s.
- JUNEK, David – KONEČNÝ, Stanislav: *Dějiny města Poličky*. Polička, Tiskárna Polička 2015, 579 s.
- KASPER, Tomáš: *Profesionalizace učitelského vzdělávání v českých zemích v době pozdního osvícenství*. In: KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ, Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě*. Praha, Academia 2015, s. 76-85.
- STRANÍKOVÁ, Jana: *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti*. Pardubice, Univerzita Pardubice; Fakulta filozofická 2013, 291 s.
- NOVÁKOVÁ, Marie: *Škola a učitelé v životě Poličky druhé poloviny 19. století*. In: KRATOCHVÍLOVÁ, Anna (Ed.): *Sborník prací východočeských archivů*. Hradec Králové, Kruh 1986, ročník VI., s. 150-183.
- URBAN, Otto: *Česká společnost 1848-1918*. Praha, Svoboda 1982, 692 s.
- HROCH, Miroslav: *V národním zájmu*. Praha, Lidové noviny 1999, 199 s.
- KÁDNER, Otakar: *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha, Sfinx 1929, 549 s.

VESELÁ, Zdenka: *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno, Masarykova univerzita 1992, 147 s.

SOMR, Miroslav a kol: *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987, 359 s.

Prameny – tiskovina

PODHÁJSKÝ, Václav: *Školy poličské od r. 1790-1875*. In: Ročníková zpráva chlapecké školy obecné a městské školy v Poličce pro rok 1875. Roudnice 1875, s. 3-41.

PRIMUS, J. F.: *Výroční zpráva o obecné a měšťanské škole pro dívky v Poličce ve školním roce 1900*. Polička, Nakladatelství Fr. Popelky 1900. 64 s.

Prameny – tisk

PRIMUS, Josef Ferdinand: *Školy na Poličsku*. In: Jitřenka, ročník VII, 1888, s. 530-535.

ŠTEFKA, Jan: *O bývalých školách poličských*. In: Jitřenka, ročník XXVIII, 1909, s. 83-85, s. 99-101, s. 117-119.

Prameny - kroniky

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelský ústav v Poličce (1896-1923), kr. 98, inv. č. 2, *Školní kronika*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká - Polička, kr. 136, inv. č. 1, *Kronika hlavní školy*

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká - Polička, kr. 97, inv. č. 2, *Pamětní kniha obecné a měšťanské školy v Poličce*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, kr. 178, inv. č. 1, *Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (I)*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí - Polička, *kr. 122, inv. č. 2, Kronika obecné a měšťanské školy dívčí (II)*.

Prameny – dokumenty

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední školy dívčí – Polička, kn.372, inv. č. 29, *Hlavní matrika školy dívčí v Poličce na rok 1885*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká – Polička, kn. č. 46, inv. č. 54, *Hlavní matrika obecné a měšťanské školy v Poličce pro rok 1885*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Národní a střední škola chlapecká – Polička, kn. č. 112, inv. č. 120, *Třídní katalogy Obecné a měšťanské školy chlapecké v Poličce – rok 1912/1913*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Učitelství v Poličce (1986-1923), kr. 5, inv. č. 85, *Protokol č. 26*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1986-1923), kn. 41, inv. č. 43, *Seznam žáků-třídní katalog pro rok 1899/1900*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1986-1923), kn. 54, inv. č. 56, *Hlavní katalog 1912/1913*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Učitelství v Poličce (1986-1923), kn. 69, inv. č. 67, *Výkaz docházky a prospěchu žáků cvičné školy 1. třídy*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 113, inv. č. 1806, *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 15. února 1882*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 113, inv. č. 1806, *Pozvání do valné hromady spolku Budeč ze dne 23. května 1882*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 116, inv. č. 1808, *Dopis místní školní radě ze dne 20. února 1910*.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Poličky, kr. 116, inv. č. 1808, *Dopis místní školní radě ze dne 1. března 1909.*

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o školství v bývalé Habsburské monarchii v rámci tzv. dlouhého devatenáctého století, přesněji od tereziánských reforem po rok vypuknutí 1. světové války. Konkrétním objektem našeho zájmu je vznik a vývoj školních institucí ve městě Polička, tedy školy obecné a měšťanské chlapecká a rovněž školy obecné a měšťanské dívčí, rovněž také učitelského učiliště.

Existence škol v Poličce před rokem 1774 je spolehlivě doložena, od roku 1741 ve městě fungovala trojtřídní latinská škola coby příprava pro studium na gymnáziu, po vydání patentu však ve městě vznikla triviální česko-německá škola pro veřejnost. Ta byla následně v roce 1789 rozšířena na čtyřtřídní školu hlavní. Významným byl rok 1841, kdy byla škola rozdělena na školu dívčí a školu chlapeckou, sídlící v jiných budovách. Hlavní škola byla poté v roce 1849 rozšířena na školu podreálnou. Ustanovené změny roku 1869 se samozřejmě projeví i v poličských školách. Chlapecká podreálná škola byla přeměněna ve školu měšťanskou v roce 1874, dívčí měšťanská škola pak vznikla až v roce 1891. S rokem 1899 se pak pojí otevření učitelského ústavu, jehož vznik byl iniciován v roce 1896.

Práce je rozdělena do dvou celků. První celek se zabývá teoretickým vylíčením procesu vývoje školství v zemích Habsburské monarchie, se zaměřením na české země. Následná část se zabývá zkoumáním uplatňováním legislativních norem a předpisů v rámci škol, které vznikaly ve městě Polička v námi sledovaném období.

Abstrakt v angličtině

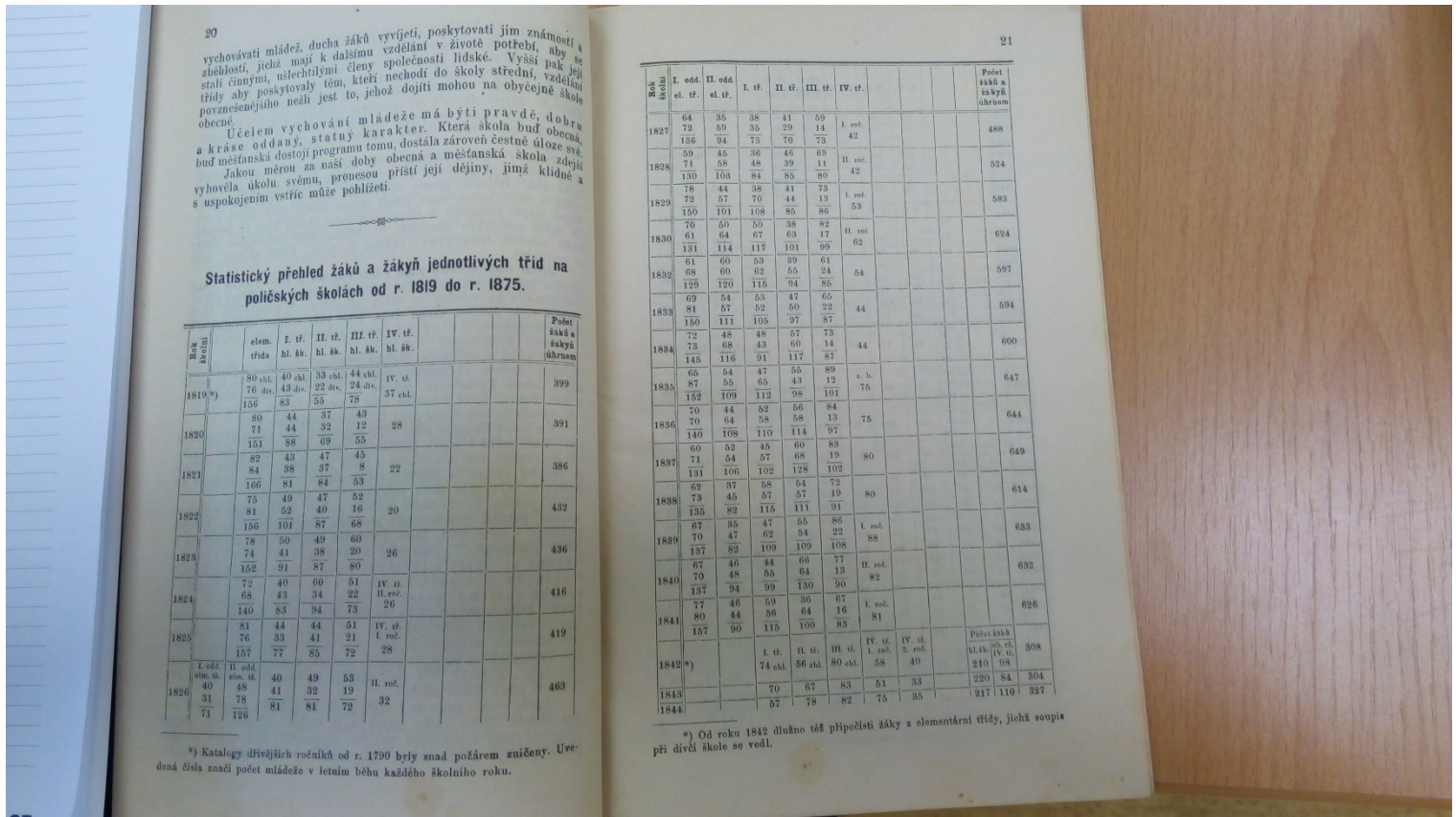
The bachelor thesis deals with the school education in the Habsburg monarchy in the term of the long nineteenth century, more specifically in the period between years 1774 – 1914. The subject of this study is the development of educational institutions in the town of Polička, more specifically the Elementary and Burgher

School for Boys, the Elementary and Burgher School for Girls and the Institution for Teacher Education.

The existence of the schools in the town of Polička before the year 1774 is well documented, there existed the three grade Latin school for preparation of students which would attend the grammar school. However, after the royal patent the trivial Czech-German school was founded. It was broadened into four grade National school in 1789. The year 1841 was very significant in the further development, the school was divided into the girl school and boy school, which was transformed into the Subgrammar school in the 1849. Changes conducted in and after the year 1869 also affected the schools in Polička. The Boy school was transformed into the Burgher school in 1874, the Burgher school for girls was established later in 1891. In the year 1899 the Institute for Teacher Education was opened, its foundation initialized in 1896.

The work is divided into two segments. First part deals with the theoretical description of development of education in the Habsburg monarchy focused on the Czech lands. Following part observes the actual implementation of said norms and directives on the schools of said town.

Obrazová příloha

20
 vychovávat mládež ducha žáků vyvíjet, poskytovat jim známost a zručnost, jichž mají k dalšímu vzdělání v životě potřebu, aby se stali činnými, ušlechtilými členy společnosti lidské. Vyšší pak její třídy aby poskytovaly těm, kteří nechozí do školy střední, vzdělání povznesenějšího nežli jest to, jehož dojíti mohou na obyčejné škole obecné.
 Účelem výchovy mládeže má býti pravdě, dobru a kráse oddány, statný charakter. Která škola buď obecná, buď městanská dostojí programu tomu, dostala zároveň čestné úloze své. Jakou měrou za naší doby obecná a městanská škola zdejší vyhověla úkolů svému, pronosu přistí její dějiny, jimž klidně a s uspokojením vstříci může pohlížeti.

Statistický přehled žáků a žákyn jednotlivých tříd na poličských školách od r. 1819 do r. 1875.

Rok školní	elem. třída	I. tř. hl. šk.	II. tř. hl. šk.	III. tř. hl. šk.	IV. tř. hl. šk.	Počet žáků a žákyn úhrnem
1819 *)	80 chl. 76 div. 166	40 chl. 43 div. 83	38 chl. 22 div. 60	44 chl. 24 div. 68	37 chl.	399
1820	80 71 151	44 44 88	37 32 69	43 12 55	28	391
1821	82 84 166	43 38 81	47 37 84	45 8 53	22	386
1822	75 81 156	49 52 101	47 40 87	52 16 68	20	432
1823	78 74 152	50 41 91	49 38 87	60 20 80	26	436
1824	72 68 140	40 43 83	60 34 94	51 22 73	IV. tř. hl. šk. 26	416
1825	81 76 157	44 33 77	44 41 85	51 21 72	IV. tř. hl. šk. 28	419
1826	I. odd. 40 II. odd. 48 III. odd. 31 IV. odd. 71	40 41 81	49 32 81	53 19 72	II. roč. 32	463

*) Katalogy dřívějších ročníků od r. 1790 byly snad požárem zničeny. Uvedená čísla značí počet mládeže v letním běhu každého školního roku.

Rok školní	I. odd. el. tř.	II. odd. el. tř.	I. tř.	II. tř.	III. tř.	IV. tř.	Počet žáků a žákyn úhrnem
1827	64 72 136	35 50 85	38 35 73	41 29 70	50 14 64	I. roč. 42	488
1828	59 71 130	45 58 103	36 48 84	46 39 85	59 11 70	II. roč. 42	524
1829	78 72 150	44 57 101	38 70 108	41 44 85	50 13 66	I. roč. 53	583
1830	70 61 131	50 64 114	50 67 117	38 63 101	82 17 99	II. roč. 62	624
1832	61 68 129	60 80 120	53 62 116	39 55 94	61 24 85	54	597
1833	69 81 150	54 57 111	53 50 105	47 22 67	65 22 87	44	594
1834	72 73 145	48 68 116	48 43 91	57 60 117	73 14 87	44	600
1835	65 87 152	54 55 109	47 65 112	55 43 98	89 12 101	I. roč. 75	647
1836	70 70 140	44 64 108	53 58 110	56 58 114	84 13 97	75	644
1837	60 71 131	52 64 106	48 57 102	60 68 128	83 19 102	80	649
1838	62 73 135	37 45 82	58 57 115	54 19 71	72 19 91	80	614
1839	67 70 137	35 47 82	47 62 109	45 54 109	86 22 108	I. roč. 88	633
1840	67 70 137	46 48 94	44 55 99	66 64 130	77 13 167	II. roč. 82	632
1841	77 80 157	46 44 90	59 56 115	36 64 100	67 16 83	I. roč. 81	626
1842 *)	I. tř. 74 II. tř. 86 III. tř. 80 IV. tř. 40	44 41 85	44 32 76	51 22 73	51 26 77	IV. tř. hl. šk. 26 IV. roč. 32	Počet žáků a žákyn úhrnem 308
1843	70 57	67 78	83 82	61 75	33 85		317
1844							327

*) Od roku 1842 dlužno též připočítati žáky z elementární třídy, jejich soupis při dříví škole se vedl.

Obr. 1 Počet žáků a žákyn na Poličských školách mezi lety 1819 - 1875

PODHÁJSKÝ, Václav: *Školy poličské od r. 1790-1875*. In: Ročníková zpráva chlapecké školy obecné a městské školy v Poličce pro rok 1875. Roudnice 1875, s. 20-21.

Anotace

Jméno a příjmení:	Adam Šrámek
Fakulta:	Filozofická
Katedra:	Historie
Vedoucí práce:	doc. Michael Viktořík, PhDr.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Vývoj školství ve městě Polička v rámci dlouhého devatenáctého století
Název práce v Angličtině:	Development of the School System in the Town of Polička in the Period of Long Nineteenth Century
Anotace:	Bakalářská diplomová práce se zabývá vývojem a proměnami vzdělávacích institucí ve městě Polička, konkrétně chlapecké obecné a měšťanské školy, školy dívčí obecné a měšťanské a učitelského ústavu v rámci dlouhého devatenáctého století. Práce taktéž obsahuje pasáž poskytující čtenáři stručné informace o historii města, dále část pojednávající o kultuře a společnosti tehdejší doby, a dále přehled vývoje vzdělávání v rámci Habsburské monarchie.
Klíčová slova:	Školství, školství v Poličce, Obecná a měšťanská škola chlapecká v Poličce, Obecná a dívčí škola v Poličce, Učitelský ústav v Poličce
Anotace v angličtině:	The bachelor diploma thesis is concerned with the development of the educational institutions in the town of Polička, specifically the Elementary and Burgher school for Boys, the Elementary and Burgher school for Girls and the Institution for Teacher Education in the period of the Long nineteenth century. The thesis will also contain the part referring about the history of the town, subsequently the next sections delve into the subjects of culture and society of the 19th century and about development of the education in the Habsburg monarchy.
Klíčová slova v angličtině:	Education, education in Polička, the Elementary and Burgher school for Boys, the Elementary and Burgher school for Girls, the Institution for Teacher Education